

Дневникът

(стенографски)

на

XVII^{то} обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XXII заседание, сжбота, 3 май 1914 г.

(Открито от председателя г. д-ръ Д. К. Вачовъ, въ 8 ч. 35 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Г. секретарь ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители, за да се констатира колко отсъствуватъ.

Секретарь д-ръ В. Михалчевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Никола Атанасовъ, Иванъ Багаровъ, Цанко Бакаловъ, Недѣлко Бракаловъ, Панко Вангеловъ, Георги Генковъ, Атанасъ Германски, Иванъ Гешовъ, Станчо Доневи, Константинъ Досевъ, Сотиръ Календеровъ, Маринъ Ковачевъ, Величко Кознички, Василъ Коларовъ, Иванъ Костовъ, Личо Личовъ, Коста Лулчевъ, Рашко Маджаровъ, Александъръ Малиновъ, Георги Миневъ, Станчо Момчевъ, Константинъ Панайотовъ, Петъръ Панайотовъ, Кръстю Пастуховъ, Михаилъ Патеви, Александъръ Пенчевъ, Тодоръ Петровъ, Александъръ Радоловъ, д-ръ Еню Разпоповъ, Иванъ Симеоновъ, Илия Стоевъ, д-ръ Никола Стойчевъ, д-ръ Паскалъ Табурновъ, Марко Турлаковъ, Хашимъ бей, Талятъ Мехмедъ х. Хюсеиновъ, Крумъ Чапরাпиковъ, д-ръ Владимиръ Черневъ, Панайотъ Чорбаджиевъ и Йорданъ Йордановъ)

Прѣседателъ: Отъ 243 народни прѣдставители отсъствуватъ 40; има налице 203. Значи, има достатъчно число народни прѣдставители, за да се пристъпи къмъ дневния редъ.

Прѣди това имамъ да съобща на Народното събрание, че варненскиятъ народенъ прѣдставител г. Костадинъ Торлаковъ е искалъ 3-дневенъ отпускъ за 5, 6 и 7 май, който му е разрѣшенъ.

Шуменскиятъ народенъ прѣдставител г. Георги Миневъ е искалъ 3-дневенъ отпускъ, начина отъ днесъ. Разрѣшенъ му е.

Пловдивскиятъ народенъ прѣдставител г. Василъ Коларовъ е искалъ отпускъ за днесъ. И нему е разрѣшенъ.

Берковскиятъ народенъ прѣдставител г. Никола Шишковъ е поискалъ 1-дневенъ отпускъ, считанъ за 5 май. И нему е разрѣшенъ.

Врачанскиятъ народенъ прѣдставител г. Иванъ Симеоновъ е искалъ 2-дневенъ отпускъ, считанъ отъ утрѣ. И нему е разрѣшенъ.

Гюмюрджинскиятъ народенъ прѣдставител г. Начо Начевъ иска 3-дневенъ отпускъ, начина отъ 5 того. И нему е разрѣшенъ.

Варненскиятъ народенъ прѣдставител г. Станчо Момчевъ е искалъ отпускъ за днесъ и за понедѣлникъ. И нему е разрѣшенъ.

Гюмюрджинскиятъ народенъ прѣдставител г. Никола Хитровъ е искалъ отпускъ за 6, 7 и 8 того. Разрѣшенъ му е.

Шуменскиятъ народенъ прѣдставител г. Янко Кучаровъ иска 6-дневенъ отпускъ, считанъ отъ 5 того. Разрѣшава му се.

Мелнишкиятъ народенъ прѣдставител г. Константинъ Николовъ, съ заявление отъ 25 априлий е искалъ 2-недѣленъ отпускъ, начина отъ 28 априлий. Този отпускъ подлежи на разрѣшеніе отъ Народното събрание. Които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители сж съгласни да се даде на г. Николова 2-недѣленъ отпускъ, начина отъ 28 априлий, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Разрѣшава се.

Пристъпваме къмъ дневния редъ. На първо място стои докладъ на прошетарната комисиия. Но тъй като, по чл. 66 отъ вътрѣшния правилникъ, списъкътъ на разгледамитѣ отъ комисиията прошения, още не е отпечатанъ, за да се раздаде на г. г. народнитѣ прѣдставители, ще пристъпимъ къмъ втория пунктъ отъ дневния редъ.

Г. Димитровъ: Г. прѣседателю! Имамъ едно питане къмъ г. министра на жѣлѣзницитѣ.

Н. Бозвелиевъ: И азъ имамъ едно питане къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи отъ 29 мартъ.

Прѣседателъ: Единъ денъ, когато Ви викахъ, Ви нѣмахъ.

Н. Бозвелиевъ: Тукъ бѣхъ.

Прѣседателъ: Тукъ има стари питанія отъ 31 мартъ.

Н. Бозвелиевъ: Моето е отъ 29 мартъ.

Прѣдседателъ: Нѣма такава.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:
И азъ нѣмамъ питане отъ него.

К. Бозвелиевъ: Съ г. Лулчева заедно сме го под-
писали.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:
Такова питане азъ не съмъ получилъ. Имамъ всички
наредъ, както съмъ ги получилъ, но него нѣмамъ.
Ако искате, така наустъ да Ви кажа нѣщо.

Прѣдседателъ: Има едно питане отъ видинския
народенъ прѣдставителъ г. Найчо Цановъ.

Обаждаъ се: Нѣма го.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Сега ще дойде.

Прѣдседателъ: Има друго едно питане, отпра-
вено къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи отъ
г. г. Данаиловъ и Симеоновъ.

Отъ лѣвицата: Отсѣтствуватъ.

Прѣдседателъ: Отсѣтствуватъ, нѣкъ послѣ се
сърдятъ, че не имъ се отговаряло.

Питане отъ врачанския народенъ прѣдставителъ
г. Георги Димитровъ до министра на желѣзницитѣ,
пошитѣ и телеграфитѣ, постѣпило на 1 априлий.
Искате ли да го развиете, г. Димитровъ.

Г. Димитровъ: Искамъ, накратко.

Прѣдседателъ: Добръ, имате думата.

Г. Димитровъ: Г. г. народни прѣдставители! Же-
лѣзничаритѣ и телеграфопощенскитѣ служащи, които
винаги, и особено прѣвъ врѣме на войната, проявиха
чудеса отъ издръжливостъ и добросъвестно изпъл-
нение на своитѣ тежки обязанности, прѣвъ врѣме
на изборитѣ бѣха подложени на систематически
прѣсѣдвания. Спрѣмо неприянитѣ на нѣкои пра-
вителствени партизани желѣзничари и телеграфо-
пощенски служащи въ извѣстни мѣста на страната
се прѣдприе една формена хайка, съ цѣль да бѣ-
датъ отстранени отъ ония мѣста, въ които тия дър-
жавни работници иматъ извѣстни лични връзки съ
други работници и избиратели. Това прѣсѣдване
на желѣзничари и телеграфисти не само възбуди
общото недоволство на желѣзничарския и телеграфо-
пощенския персоналъ, но се отрази извънредно злѣ
и върху службата, която тѣ изпълняватъ. Когато
уволненитѣ и прѣмѣстени желѣзничари и телеграфо-
пощенски служащи сж се обърнали къмъ респектив-
нитѣ началници да искатъ обяснение за причинитѣ
на прѣмѣстването или уволнението имъ, тия нача-
лници сж казали, че прѣмѣстването и уволнението
имъ става по разпореждане отъ Вътрѣшното мини-
стерство и че самитѣ тѣхни началници нѣматъ
абсолютно нищо противъ тѣхъ. По този начинъ Ди-
рекцията на желѣзницитѣ и Дирекцията на пошитѣ
и телеграфитѣ сж били прѣвърнати въ едно бюро
на Министерството на вътрѣшнитѣ работи за задо-
воляване партийни и кoterийни интереси.

Азъ имамъ на рѣка маса данни за прѣмѣстени
и уволнени желѣзничари и телеграфопощенски слу-
жащи. Ще посоча само нѣколко отъ тия случаи,
които най-добръ ми сж извѣстни, за които държа
свършено точни, проверени свѣдѣния. Прѣмѣстени
сж отъ единия на другия край на страната 11 же-
лѣзничари, уволнени сж безъ всѣкакви законни при-
чини трима желѣзничари; прѣмѣстени сж отъ едно
на друго мѣсто осемъ телеграфопощенски служащи,

уволнени сж трима такива; уволнени сж близо
100 души селски курнери сжщо така по партизански
сѣображения.

А. Стамболийски: Това е работа на партизанитѣ,
не е работа на министра.

Г. Димитровъ: Прѣвъ видъ на всичко това, отъ
името на работническата социалъ-демократическа
парламентарна група, азъ питамъ г. министра на
желѣзницитѣ, пошитѣ и телеграфитѣ: не мисли
ли той да разпореди да бѣде отмѣнено прѣ-
мѣстването и уволнението на посоченитѣ же-
лѣзничари и телеграфопощенски служащи, както
това вече е направено за нѣколцина отъ тѣхъ,
и второ, какви мѣрки е взелъ и възнамѣрява
да вземе, за да се тури край на тия незаконни
и партизански прѣмѣствания и уволнения на же-
лѣзничари и телеграфопощенски служащи, положе-
нието на които и безъ това е извънредно тежко,
нуждае се отъ стабилизиране и подобрене; какви
мѣрки мисли да вземе, за да не бѣдатъ тѣзи дър-
жавни работници играчка въ рѣцѣтъ на правител-
ството и на правителственитѣ партизани.

Прѣдседателъ: Има думата г. министърътъ на
желѣзницитѣ, пошитѣ и телеграфитѣ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Г. г. народни прѣд-
ставители! Че желѣзничаритѣ си изпълниха до-
блестно своята служба, като държавни чиновници,
въ врѣме на войната, за това никога споръ не е
имало, и колкото пѣти се е удавало случай въ
XV-то обикновено Народно сѣбрание, въ врѣме на
войната, да се говори за тѣхъ, винаги народното
прѣдставителство е посрѣщало похвалитѣ съ бурни
аплодисменти. Но тамъ не е въпросътъ. Въпросътъ
е малко измѣстенъ отъ г. запитвача.

Най-напрѣдъ, азъ отхвърлямъ най-енергически
подметането, че Вътрѣшното министерство се е
пастапнло въ Дирекцията на пошитѣ и телеграфитѣ
и въ Дирекцията на желѣзницитѣ, за да охранва
партийни и кoterийни интереси, както каза г. Ди-
митровъ. Размѣстени сж не само тѣзи, които Вие
посочвате въ питането си; всѣки день ставатъ раз-
мѣствания на желѣзничари и телеграфопощенски
служащи, и то въ интереса на службата.

А. Стамболийски: Защото всѣки день има депу-
тации въ Вътрѣшното министерство.

Прѣдседателъ: Чакайте, моля Ви се, отговора.

Министъръ Н. Апостоловъ: Може и това да е. Ни-
кога не съмъ се подавалъ на ходатайства, не съмъ
мѣстѣлъ подвѣдомствениитѣ си чиновници, за да ги
малтретирамъ. Азъ самъ съзнавамъ тежката отго-
ворностъ, която има всѣки единъ служащъ по же-
лѣзницитѣ, и се старая самъ, щото, колкото се може,
служащитѣ по желѣзницитѣ да бѣдатъ стабилизи-
рани, за да може, разбира се, да бѣде въ изправ-
ностъ и службата по желѣзницитѣ. Тѣзи размѣс-
твания, които визирате въ питането, не сж направени
нищо по партизански сѣображения, нито по частни
ходатайства за отмищение.

Вашето питане се отнася само за 11 души же-
лѣзничари, и то по едно понятно сѣображение —
защото тѣ сж ваши приятели.

Г. Димитровъ: Не всички.

Министъръ Н. Апостоловъ: Ще Ви посоча, че
тукъ има лица, които заслужаватъ даже уволнение;
азъ, обаче, за прѣвъ пѣтъ съмъ билъ достатъчно
снизходителенъ. Нека се спра на Генчо Въртовски

— последниятъ въ питането. Той е чиновникъ по железницитѣ на станцията Мездра. Този господинъ, който иначе въ частния животъ разпирва за равноправие и справедливостъ, си е позволилъ не само да псува лично на майка единъ ниженъ чиновникъ по железницитѣ отъ станцията Мездра, но и да удари шамари на този дребенъ чиновникъ, докато последниятъ единъ день завъртва фенера, който е държалъ въ ржката си, и го блъска въ главата. Азъ бѣхъ принуденъ, слѣдъ тщателни изслѣдвания, да го прѣмѣстятъ отъ Мездра въ Плевенъ. Не виждамъ, защо Вие се застъпите за този чиновникъ? Азъ намирамъ, че даже много меко постѣпихъ спрѣмо него.

И. Ангеловъ: Заслужаваше уволнение; Вие сте направили голѣма грѣшка, като не сте го уволнили.

Министъръ Н. Апостоловъ: Има протоколъ отъ дисциплинарния съвѣтъ, въ който ще видите, че всички тѣзи факти сж истински.

За да се прѣмѣстятъ нѣкои чиновници, имаше редъ съображения; тѣзи прѣмѣствания се налагаха. Така напр., вие знаете, че въ много гары или станции, особено въ голѣмитѣ размѣни такива, ставатъ кражби, и не може да се намѣрятъ крадцитъ. Такива кражби ставатъ отъ вагонитѣ или отъ магазинитѣ. Началницитѣ кажатъ, че подозрѣнието пада върху единъ-кой си спирачъ или прѣносвачъ, но точни данни нѣматъ, за да се издири крадецътъ, тѣ прѣдлагатъ единъ модусъ да се прѣмѣсти единъ-кой си служащъ, който се подозира, за да видимъ, да-ли кражбитѣ ще прѣстанатъ. И дѣйствително, по този начинъ се прѣмахватъ кражбитѣ. Заподозрѣниятъ се праща напр. отъ гара Харманлий въ друга малка гара, където нѣма размѣна на стоки, и опитътъ се оказва сполучливъ. Други съображения. Нѣкои искатъ по взаимно съгласие да бѣдатъ прѣмѣстени. Трети нѣкой, понеже държалъ изпитъ, повишава се отъ простъ работникъ въ стрѣлочникъ. Всичко туй е свързано съ редъ прѣмѣствания. По този начинъ министрътъ, безъ да иска, размѣстването се налага.

Спирате се послѣ на телеграфо-пощенскитѣ чиновници. За тѣхъ настана една изключителна година. Велѣдствие на войната, понеже България завладѣ нови земи, където трѣбваше да се уреди съвършено наново телеграфо-пощенското вѣдомство, трѣбваше да се назначатъ чиновници въ редъ села и градища, прѣдъ видъ на което се прѣдизвика масово прѣмѣстване на чиновници. Слѣдъ като мина войната, туй прѣмѣстване не може да има край. Напр., на първо врѣме нѣкой опитенъ чиновникъ сж пратили въ Струмица; обаче този човѣкъ има дѣца за училище, свързанъ е съ извѣстно мѣсто посрѣдствомъ роднински и имотни връзки, и моли да бѣде прѣведенъ обратно, където му е износно. Въ такъвъ случай ние търсимъ нѣкой ергенинъ да изпратимъ на неговото мѣсто. По такъвъ начинъ ставатъ редъ размѣствания. Обаче, не ги правимъ за гонитба.

Вѣрно е, че има и уволнени чиновници, които сж се мѣсили явно въ партизански работи. За подобна вина сж уволнени трима железничари, трима спирачи. Първиятъ, по редъ въ Вашето запитване, е взелъ участие въ една политическа демонстрация въ Свищовъ. Другитѣ двама сж взели сжщо участие въ една партийна демонстрация, където е говорилъ единъ отъ сегашнитѣ министри. Ще се съгласите, г. Димитровъ, че и Вие, ако бѣхте на моето мѣсто, щѣхте да направите сжщото. Онзи, който иска да се занимава съ активна политика, нека напусне държавната трапеза, да си отиде въ къщи и да се занимава съ каквото желае. Но докато стои тамъ, той има право, като всѣки чиновникъ, да получава заплата за своя трудъ, но само толкова, и наредъ заедно съ другитѣ граждани нѣма право да демон-

стрира съ своитѣ политически убѣждения. Въ деня на избора той може да отиде да гласоподава за която партия желае, но нѣма право да отиде и да вика „горѣ“ и „долу“, заедно съ онѣзи граждани, които не получаватъ заплата. Това е моятъ възгледъ, Вие може да бѣдете на противно мнѣние.

Г. Кирковъ: И Вие получавате заплата отъ държавата, по отивате да агитирате. (Смѣхъ) Какво правятъ околнитѣ началници, освѣтъ избори?

Прѣседателъ: Моля, г. Кирковъ, не прѣкъсвайте.

Министъръ Н. Апостоловъ: Ако вие бѣхте на нашето мѣсто, и широкитѣ социалисти агитираха срѣщу Васъ, Вие щѣхте да ги пометете всички, нѣмаше да ги търпите нито двѣ минути. Ние, както виждате, търпимъ всички.

Отъ телеграфо-пощенскитѣ чиновници сжщо има уволнени само трима. Противъ-едного отъ тѣхъ има съставенъ актъ, че е отивалъ явно да агитира — отстранилъ го; той е Юрданъ Стояновъ отъ с. Църварница. Чалашкаловъ отъ Горна-Джумая е отстраненъ по сжщитѣ съображения. Но послѣ е подалъ заявление и азъ го назначихъ отново. Третиятъ е Кебеджиевъ, отъ с. Мерицлери. Противъ него всички мерицлерски свещеници сж подали заявление, че оскърбявалъ религиознитѣ имъ чувства, църковнитѣ процесии и пр. Докато църквата е официално призната отъ нашия основенъ законъ, той нѣма право да отива да се присмива на поповѣтъ.

Г. Кирковъ: Той може да е билъ въ конфликтъ съ нѣкой попъ; нека попътъ отиде въ сѣдилищата за това, а не да го уволнявате.

Министъръ Н. Апостоловъ: По тѣзи съображения сж уволнени тия трима телеграфо-пощенски чиновници, отъ които единиятъ е пакъ назначенъ наново. Противъ единъ отъ другитѣ е съставенъ актъ въ с. Църварница за явна агитация въ врѣме на изборитѣ, но като мене извѣстно врѣме и той ще бѣде назначенъ.

Прѣседателъ: Има думата г. Георги Димитровъ, за да каже, доволенъ ли е отъ отговора на г. министра.

Г. Димитровъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра, защото обясненията, които той даде, не отговарятъ на истината. Азъ държа, че всѣки тѣзи железничари и телеграфо-пощенски служащи, които сж посочени въ моето питане, сж уволнени и прѣмѣстени по чисто партизански съображения, . . .

Министъръ Н. Апостоловъ: Това е Ваше твърдѣние.

Г. Димитровъ: . . . именно заради туй, защото тѣ сж имали политически убѣждения, противни на правителственитѣ партизани.

Министъръ Н. Апостоловъ: Отъ моитѣ служащи 65% сж социалисти.

Г. Димитровъ: Посоченитѣ въ моето питане лица сж организирани работници, които не сж криели своитѣ убѣждения, защото смѣтатъ много основателно, че като държавни работници, никой законъ не имъ отнема правото да бѣдатъ избиратели, да иматъ политически убѣждения, . . .

Нѣкой отъ дѣсницата: Кой отрича това?

Г. Димитровъ: ... и да агитиратъ въ своята собствена сръбда, ...

Отъ дѣсницата: А-а-а!

Г. Димитровъ: ... тъй както агитиратъ околийскитѣ начальници и министритѣ. Азъ намирамъ, че възгледътъ на г. министра на желѣзницитѣ, почитѣ и телеграфитѣ, че желѣзничаритѣ и телеграфопощенскитѣ служащи нѣматъ право да агитиратъ и да участвуватъ въ политически събрания, е единъ възгледъ на хора, които смѣтатъ, че държавата е тѣхна мушия. А това не може да бѣде. Желѣзничаритѣ и телеграфопощенскитѣ служащи не сѣ лишени отъ политически права. И докато не сѣ лишени отъ такива права, тѣ иматъ право да изказватъ своитѣ убѣждения, да гласуватъ и да агитиратъ.

Отъ дѣсницата: А-а-а!

Г. Кирковъ: Ако сѣ либерали и народно-либерали иматъ право.

Г. Димитровъ: Азъ не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра на желѣзницитѣ още и затуй, защото той отрича, че Дирекцията на желѣзницитѣ и Дирекцията на почитѣ и телеграфитѣ сѣ влияели отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи. Е добръ, г. министърътъ може да намѣри въ папкитѣ на двамата свои директори цѣла редица писма отъ различни други министри и правителствени партизани, съ които писма се иска прѣмѣстването или уволнението на нѣкои социалъ-демократи желѣзничари.

Отъ дѣсницата: Не е вѣрно.

Г. Кирковъ: Вие въ папката на министра ли сте?

Г. Димитровъ: Ако азъ бихъ ималъ врѣме, бихъ ви прочелъ тѣзи писма. Ще прочета само единъ отъ тѣзи документи, които имамъ сега на ръка. Ето едно писмо: (Чете) „Главна телеграфопощенска дирекция. Отдѣление пощенски съобщения. № 27.127. 26 февруарий 1914 г. До г. начальника станция Пловдивъ. На № 2.446. Съобщава Ви се, че междуселскиятъ куриеръ В. Петковъ е наложенъ на службата и като такъвъ, Главната дирекция не е властна да се противопостави на това назначение. Затова изпълнете веднага прѣдписанието подъ № 1.659 отъ 6 того. Поддиректоръ Минковъ. Началникъ на отдѣлението Велевъ“. Вѣрно ли е това, г. министре? Азъ мога да доставя десетки такива писма; отъ които се вижда, че Вие си играете съ службата, необходима за функционирането на държавата и на цѣлото общество, за партийни и котерийни интереси. Отъ името на социалъ-демократическата партия азъ рѣшително протестирамъ противъ тая игра съ сѣдбата, съ положението на желѣзничаритѣ и телеграфопощенскитѣ служащи. Вие нѣмате право да вършите това. И втори пътъ, ако има такива случаи, то ще бѣде въпросъ не само на питане. Защото, забѣлжете добръ, съ своята политика спрѣмо държавнитѣ работници, Вие подготвяте бури, за които Вие ще понесете тежката отговорност. Когато има стачка, вие обвинявате социалъ-демократитѣ, а вие именно готвите безредици и бунтове въ бѣдѣще.

Ние настояваме да се взематъ нужнитѣ мѣрки въ Министерството на желѣзницитѣ, почитѣ и телеграфитѣ, за да се тури край на тѣзи произволни и противозаконни дѣйствия.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Отъ кого е наложено това назначение?

Г. Кирковъ: Трѣбва да е отъ либералното бюро.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Моля, той да каже.

Г. Димитровъ: Наложено е, въ всѣки случай, отъ една властъ по-висока отъ дирекцията.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Кажете името му. И онзи, който е писалъ това писмо, е като Васъ. Азъ протестирамъ, че единъ чиновникъ е писалъ такова писмо. Какво искате да кажете Вие? Че ние се криемъ ли?

Г. Димитровъ: Нѣма защо да се сърдите и дразните, г. министре. Азъ не съмъ съчинилъ туй писмо. То е подписано отъ Ваши отговорни хора въ дирекцията.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Такова писмо може да бѣде написано само отъ слабохарактерни хора.

Г. Димитровъ: Вие ги правите такива, защото ги деморализирате.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Ние не ги правимъ такива.

Прѣдседателътъ: Има думата г. министърътъ на желѣзницитѣ, почитѣ и телеграфитѣ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Когато азъ си слагамъ подписа, зная каква отговорностъ ми прѣдстои. Напразно г. Димитровъ ми напомня, каква тежка отговорностъ тежи върху мене, вслѣдствие на тѣзи заповѣди.

Г. Димитровъ: Азъ само Ви обръщамъ вниманието.

Прѣдседателътъ: Моля Ви се, г. Димитровъ, Вие си казахте думата.

Министъръ Н. Апостоловъ: Азъ винаги съмъ готовъ да отговарямъ за своитѣ дѣла, а пъкъ вие имате съвършено погрѣшно схващане за извѣстни работи, които ставатъ въ управлението на страната. Вие мислите, че като се назначи нѣкой на служба, тамъ той трѣбва да бѣде завинтенъ и никой да не смѣе да го бутне. Разправихъ ви, че самата служба изисква извѣстни прѣмѣствания. Азъ мисля, че Вашето питане нѣма друга цѣль, освѣнъ да направи агитация между вапнитѣ съмишленици, за да се каже, че само вие, социалиститѣ, се грижите за работницитѣ въ България.

Д. Благоевъ: И то е вѣрно. Ако нѣмаше социалиститѣ, нѣмаше нито дума да продумате тукъ за работницитѣ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Не е вѣрно. Ние, въ нашето управление сме създали работническо законодателство. Социалъ-демократическата партия нѣмаше прѣдставители въ XIII-то обикновено Народно събрание, когато се тури началото на работническо законодателство. Тогава нѣмаше нито г. Димитрова, нито г. Благоева, нито г. Киркова.

В. Коларовъ: Упражненъ е билъ натискъ върху васъ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Не е вѣрно, че само вие се застъпвате за работницитѣ. Осемъ-часовата работа въ работилницата при гарата не се въведе за ваше удоволствие, а защото така изискватъ интереситѣ на страната. Защото единъ работникъ, който има тежка работа, има и сѣмейство, слѣдователно, той трѣбва да бѣде здравъ баща, за да има здрави

дѣца, за да има и страната здрави граждани. Вашата гюрултия никога не ни е плашила и нѣма да ни плаши. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Д. Благоевъ: Ние ще ви накараме да дадете това, което искаме.

Отъ дѣсницата: А-а-а!

Д. Благоевъ: Ревете, ревете!

Прѣдседателъ: Пристъпваме къмъ дневния редъ. Има думата г. д-ръ Иванъ Момчиловъ.

Д-ръ И. Момчиловъ: (Отъ трибуната) Почитаеми г-да! Въ сношното заседание г. Буровъ, въ началото на своята рѣчь, съ горестъ на сърцето си констатира факта, че по въпроса за анкета като-че-ли имало нѣкакво прѣдрѣшени на въпроса; защото, каза г. Буровъ, нѣкои отъ говорившитѣ, прѣди още да сж изслушали тия, които се визиратъ въ прѣдложението за анкета, сочатъ ги като виновници. Г. Буровъ по единъ много деликатенъ начинъ даде да се разбере, каква жестокостъ се съдържа въ такова едно прѣдрѣшаване на въпроса. А г. Буровъ забрави, че прѣди 19 години единъ човѣкъ, който не бѣше катурналъ България въ пропастьта, а тъкмо обратното, съ голѣми усилия бѣше я изтеглилъ отъ друга една яма, еднаква опасна, може-би, въ която бѣше хвърлена отъ луди хора, и този човѣкъ, безъ да му дадатъ даже да продума, едно правителство, произхождащо отъ партията на г. Бурова, въ състава на което влизаха личности политически, а може-би и лични приятели на г. Бурова, го уби, не изъ засада, както убиха послѣ Алека Константиновъ, а официално, върѣдъ столицата, прѣдъ очитѣ на България, прѣдъ очитѣ на цѣла Европа, която гледаше злодѣянието, омерзена и погнусена. Не казвамъ това, за да кажа на г. Бурова, че ние имаме право да си отмѣстимъ. Далечъ отъ насъ подобна мисль — и отъ менъ, и отъ болшинството, и отъ правителството.

К. Сидеровъ: Казвахъ, че царьтъ е устроилъ комплота противъ Стамболова.

Прѣдседателъ: Г. Сидеровъ! Правя Ви напомнюване.

Д-ръ И. Момчиловъ: Г. Сидеровъ! Вие да благодарите на г. Такева, задѣто Ви даде възможность да влѣзе въ Народното събрание, да ругаете царя, за да узнае свѣтътъ за сжществуването Ви.

К. Сидеровъ: Когато говорите за убийството на Стамболова, идете и кажете на царъ Фердинанда, че той е причината. Азъ ще Ви донеса в. „Свобода“, дѣто покойниятъ Петковъ е писалъ, че царьтъ е виновенъ за убийството на Стамболова.

Д-ръ И. Момчиловъ: Заповѣдайте на трибуната и дрънкайте, колкото искате, но мене оставете на спокойствие.

Прѣдседателъ: Правя Ви бѣлѣжка, г. Сидеровъ, да зачитате правилника, и другъ пътъ да не прѣсичате така, а да искате думата и тогава да говорите.

Д-ръ И. Момчиловъ: Ние не искаме тая анкета, г. г. народни прѣдставители, за да проявимъ жестокостъ. Ние не искаме тая анкета, за да отмѣщаваме. Ние искаме тая анкета по съвършено други съображения, и азъ ще ви кажа кои сж тѣ.

Малко слѣдъ това, г. Буровъ каза, че 16 юний, който е фаталната дата въ историята на войната, отъ който произлѣзе погромътъ и катастрофата на

България, не билъ тѣхно дѣло; че това било единъ ударъ за тѣхната политика, единъ ударъ, нанесенъ на тѣхъ въ гърба, изъ засада, изъ за угла, че тѣ нѣмали извѣстие отъ тази работа и едва слѣдъ два дена се научили за това нѣщо. Значи, два дена България воюва, а министритѣ на България не знаятъ какво става въ тази държава. Като допусна само за секунда, че въ такива едни тържествени изявления, каквито вчера направи г. Буровъ, той гонѣше само истината, азъ се питамъ: кѣдѣ отива тая държава, въ която е възможно да ставатъ министри хора, които, когато тая държава два дена воюва, не знаятъ какво става въ нея?

А. Стамболийски: И обвиняватъ царя.

Е. Петковъ: Имаха работа тогава — желѣзницата-пазарѣваха.

Д-ръ И. Момчиловъ: Оставете тия работи, нѣмамъ нужда отъ Вашата помощъ.

Д. Драгиевъ: На-ли сте съдружници?

Д-ръ И. Момчиловъ: Азъ съмъ съдружникъ съ всички добри хора, г. Драгиевъ. — По-нататкъ г. Буровъ, като тури въ ходъ логиката и силогизмитъ, възъ основа на здравия разумъ, доказа, че 16 юний не е тѣхно дѣло, защото, казва той, при политическитѣ обстоятелства, при които се намѣрваше България, когато запазването на балканския съюзъ се налагаше отъ тройната антанта, на която ние разчитаме, и когато, като се обявѣхме противъ нейната политика, ние рискувахме да се оттеглимъ отъ подкрѣпата ѝ и да останемъ изолирани, при които условия насъ ни очакваше сигурно едно нахлуване отъ страна на Ромѣния отъ сѣверъ и отъ страна на Турция отъ югъ и изтокъ — при тия условия, заповѣдта, дадена да се нападнатъ събрѣнтѣ, бѣше едно безумие, още повече като вземемъ прѣдъ видъ, че армията, съ която разполагаме, не бѣше оная армия, която отиде къмъ Селиолу и Люле-Бургазъ, а бѣше една армия, почти изхабена, вслѣдствие протакането, армия безъ она съблиментъ патриотизмъ, който я движеше въ началото, една армия, която се бунтуваше и протестираше. Това, каза г. Буровъ, бѣше едно безумие, едно прѣстъпно безумие. Правъ е г. Буровъ и никой не е казалъ противното. Но г. Буровъ тури въ ходъ логиката и силогизмитъ и казва: „Понеже ние, лицата отъ кабинета Даневъ—Гешовъ, винаги сме били разумни хора и понеже разумнитѣ хора не могатъ да вършатъ безумия, ние това безумие не можехме да го направимъ“. И тоя пътъ, както винаги, г. Буровъ си служи много добръ съ логиката. Силогизмитъ, които той прави, заключенията, които вади, на видъ сж много прави, много основателни. Има едно нѣщо, обаче: че логиката е права, силогизмитъ сж прави, обаче действителността не е съгласна нито съ г. Бурова, нито съ логиката, нито съ силогизмитъ му. Действителността говори тъкмо противното — тя говори, че откогато се обяви войната, отъ деня на мобилизацията, ако искате, отъ деня, въ който бившето правителство се рѣши да воюва съ Турция, до края на войната, тѣзи хора не вършеха нищо друго, освѣнъ една нескончаема върволица отъ безумия.

А. Механджийски: И Вие, г. Момчиловъ, бѣхте съгласни съ тѣхъ — искахте войната.

Д-ръ И. Момчиловъ: За хатѣра на болнитѣ ти очи, които лѣкувахъ, поне ти ме остави спокоенъ. — Безумие бѣше, г-да, отъ страна на едно правителство, безразлично отъ кого се състои то, да се обяви една война противъ Турция, да се даде заповѣдъ на една армия отъ 500 хиляди хора да навлѣзе въ

Турция, когато всеки един трябва да знае, че в случай на сполука, която само оправдава обявяването на войната, първото нещо, на което ние ще се натъкнем, е одринската крепост и, ако вървим по-нататък, Чаталджа, и че одринската крепост и Чаталджа, за да ги пръвземем, трябва да ги разрушим, а съвтора не се разрушава. И правителството, което обяви войната без надлежната обсадна артилерия, извърши едно безумие, защото XX век е много далеч от времената, когато ерихонските стъпи падаха под звуковете на гудити и тръбит. Безумие, и жестоко безумие беше, г-да, от страна на едно правителство, което си позволява върховното право да заповядва на 500 хиляди души да отидат да мрат, макар и за държава, без да им осигури санитарна помощ. Праца ги на една война, каквото не милват, каквото не пълуват, а гърмят съ пушки, съ топове, съ гранати, съ иранпели, каквото раняват, каквото осакатяват; на една война, постоянни смъртници на които сж тифусът, а там, каквото отивахме ние холерата, а може би и чумата. И когато вземеш 500 хиляди души от домовете им, от семействата им, от дъцата им и ги пратиш да ги раняват, да ги осакатяват, да заболжават и да мрат и не ти дойде на ума, че тв сж хора, че ти трябва да се погрижиш да им осигуриш една каква да е санитарна служба, която да се грижи за тях, трябва да бъдеш не само безумник, трябва да бъдеш един много прѣстѣпенъ безумникъ.

По-нататък войната се обяви, на Люле-Бургаз разбихме турците. Турция молеше за мир, цѣла Европа, въ това число и Русия съвѣташе да сключим миръ. Всички военни, като започнете от генералъ Савова до последния, казваха, че мирът се падага. Нѣщо повече: въ Министерския съветъ, въ който се рѣши мобилизацията, прѣдъ видъ на не особено голѣмата ни готовност да воюваме, прѣдъ видъ на това, че Турция може въ всяко време да подновява своя запастъ отъ войски, въ сжщия този Министерски съветъ се рѣши, че войната не може да се продължи по-нататкъ отъ Еркене. Е добръ, ние стигнахме до Еркене, сломихме врага, Турция моли за миръ — всички телеграми, които се четеха тукъ доказватъ това — Русия заповѣда да се сключи миръ, по въпросъ това, миръ не се сключва, въпросъ волята на цѣла Европа, ние рѣшаваме да вървим въ Цариградъ. Не е ли това едно голѣмо безумие? Нѣщо повече. И туй безумие извършено, рѣшихме се, ще вървим въ Цариградъ. Стигнахме на Чаталджа, ударихме се и разбихме главата на България: 16 хиляди гроба се отвориха, 16 хиляди български синове вѣззоха въ тѣзи гробове, безъ никаква пужда, безъ никаква цѣл, безъ никаква полза, хвърлихме 500 хиляди души въ устата на холерата, която завърлува. Тѣзи 500 хиляди души, пратени тамъ, безъ всякаква медицинска помощ, мжчатъ се, терзаятъ се, мратъ като мухи. Турция пакъ иска миръ, ние не го щемъ, и вмѣсто да сключимъ миръ на Чаталджа, ние сключихме примриво, за да пратимъ Данева въ Лондонъ, за каквото — погледнете го — има ли фигура и умъ? Ако това не е безумие, г-да, кажете ми кое е безумие! (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

Д-ръ С. Даневъ: (Възгласява)

Д-ръ И. Момчиловъ: Вие, г. Даневъ, нѣмате право да приказвате, азъ ще Ви кажа защо. Докажда 2 януарий, прѣдизвиква се Министерски съветъ въ Мустафа-паша. Въ този съветъ всички военни докладватъ, че войната трябва нецѣлѣбно да се свърши, че мирътъ трябва да се сключи, защото започването на войната не може да ни даде нищо друго, отъ нея не можемъ да извлѣчемъ никаква полза, даже ако бъдемъ пакъ побѣдители, защото

е ясно като Божи день, че нѣма да отидемъ по-далечъ отъ Мидия — Иносъ, защото януарий е, зима е; мѣстностъ невъзможна, калъ до колѣти, който не е газилъ, той не знае, съобщения никакви; и да обявимъ войната, ще можемъ да я водимъ чакъ прѣзъ мѣсецъ априлий, когато изсъхнатъ пѣтищата. И вмѣсто това рѣшение на военнитѣ, съобщено на Министерския съветъ да бжде взето подъ внимание и да бжде съобщено веднага на г. Данева въ Лондонъ, за да сключи миръ, г. Гешовъ го съобщава двѣ недѣли по-късно, слѣдъ като докажда тукъ генералъ Фичевъ да напомнимъ за тѣхното рѣшение. И г. Даневъ казва: „Какво да правя, ако го знаехъ порано, щѣхъ да сключа миръ; сега отъ хорска срама ще се биешъ“. Ако туй не е безумие, кажете ми кое е безумие на тоя съветъ.

Но тукъ не се свършватъ безумията. Сключватъ единъ съюзъ подъ егидата на една държава, каквато е Русия — прави ли сж или не, не влизамъ въ разборъ на това, азъ такъвъ съюзъ не бихъ сключилъ — по тѣ го сключиха и обявиха войната, като разчитаха прѣзъ всичкото време изключително на дипломатическата поддръжка на Русия, е добръ, г-да, когато очаквате спасението си отъ една Русия, когато въ името на една русофилска политика сте тръгнали да правите война, останете поне русофили докрай. Но да отидешъ да обявявашъ война и да очаквашъ спасението не отъ себе си, а отъ една друга силна и мощна държава и прѣзъ всичкото време да не прѣставаши да я дразнишъ и оскърбявашъ, това е върха на безумието. И дѣцата знаятъ, че Русия, по силата на една политика, която води отъ два века насамъ, по силата на милиардитѣ, които похарчи, на милионитѣ хора, които се избиха, по силата на географическа необходимостъ, трябва да излизе на Мряморно и Бѣло морета, Русия е дала да се разбере — това се пише въ всички книги — че тя смѣта територията отъ Одринъ до Цариградъ за свое законно и естествено наследство и очаква момента, когато ще стане абсолютно господарка на тая земя; е добръ, когато тръгнешъ да воювашъ, разчитайки на поддръжката на тая Русия, какъ смѣнешъ да се бъркашъ въ нейната територия, и когато ти казва: „Спри, недѣй вървя по-нататкъ“, защо не спрѣшъ? И когато става ясно като Божи день, че насъ нѣма да ни дадатъ Родосто, не е ли безумие, г-да, да се допусне за една секунда, че политиката на една почти 200 милионна държава, каквато е Русия, че интереситѣ на тая грамадна империя ще бждатъ пожертвувани, защото гѣкакъвъ си Даневъ и гѣкакъвъ си Гешовъ били русофили и нипели въ вѣстницитѣ, че били приятели на руския царъ? И слѣдъ като пратиха Данева при руския царъ да се моли да остане Родосто на България и му се отказа, тѣзи хора, които мислятъ, че сж съ здравъ разумъ, помислиха, че като пратятъ Радко Димитриевъ, по-късно билъ по-голѣмъ русофилъ, рускиятъ царъ щѣлъ да отстъпи. Ако това не е безумие, кажете кое е безумие!

Но и тукъ не се свършва. Вие русофилитѣ, отговорното правителство, съ какво право отидохте съзнателно да правите тая демонстрация въ Родосто противъ Русия?

Тръгнали да вършатъ безумия, тѣ и съ това не свършиха. Вие, русофилско правителство, състояще се отъ прогресисти и народници, първитѣ отъ които обрѣнаха русофилството въ занаятъ, за да се храни отъ него (Нѣкои отъ дѣсни центъръ ржкоплѣскаатъ) и народницитѣ, които се родиха въ русофилството, сѣ мислятъ, че тамъ е спасението на България, питамъ ви, съ какво право пратихте опази дръзка и оскърбителна телеграма — казвамъ го това азъ, който не съмъ русофилъ — до руския царъ? Такава телеграма и Стамболовъ, на когото най-

големият козъ бѣше русофобството, и той не би я пратилъ, не отъ друго, а отъ уважение къмъ гражданската сила, която прѣдставлява руския царъ. Вие знаете ли, г. Даневъ, кой е руския царъ? Той е заповѣдникъ на 180 милиона хора и само като духне, отъ Васъ и отъ България поменъ нѣма да остане. (Смѣхъ въ дѣсницата)

Е питамъ ви, един хора, които въ продължение само на 9 мѣсеца извършиха 100 безумия, чудно ли е, че извършиха още едно на 16 юний, та безумията вмѣсто 100, станаха 101?

Съ това, г-да, азъ не искамъ да прѣдрѣждавамъ въпроса, не искамъ да кажа, че неспрѣмливо тѣ сж виновниците, но искамъ да констатирамъ, че цѣлиятъ периодъ на войната не бѣше нищо друго, освѣнъ една върволица отъ безумия, кога прости, кога жестоки, кога върховни, кога колосални, но сѣ пакъ един безумия, които ни докараха до катастрофата, и ние искаме анкетата да установи тѣзи безумия.

А. Стамболийски: Може ли да се накаже човѣкъ за безумие?

Д-ръ И. Момчиловъ: Може и азъ ще докажа, г. Стамболийски.

Б. Каракашевъ: Още е въпросъ за наказание.

Д-ръ И. Момчиловъ: Англичанинътъ Джонъ Лобокъ въ своята „Книга на живота“ казва: не бива и не може да се прощава простацината на високопоставенитѣ простаци, защото, когато се наказватъ такива простаци, не се наказва простацината, а се наказва дързостта, която е ималъ да заеме едно мѣсто, което не отговаря на ума му. Азъ искамъ анкетата, г-да, не за отмъщение; искамъ тая анкета, защото прѣзъ периода на трагедията на войната въ нашия държавенъ строй, въ нашия общественъ животъ изпъкнаха такива дефекти, такива недостатѣци, такива грозотии, че или трѣбва да намѣримъ сила да ги прѣмахнемъ и да се отървемъ отъ тѣхъ, или трѣбва да се помиримъ съ идѣята, че загиването на България е само въпросъ на врѣме, защото една държава, кждѣто могатъ да ставатъ за управници хора, които вършатъ безумия, гибель я чака.

Г. г. народни прѣдставители! Единъ организъмъ, за да може да живѣе и да функционира правилно, трѣбва всичкитѣ му органи, отъ които той се състои, да бждатъ ствршено нормални. Най-малкото заболяване на единъ отъ тия органи, и животътъ на организма не е вече нормаленъ. Едно хроническо заболяване на единъ или нѣколко отъ тия органи, и смъртта е неминуема. Едно общество, една държава не е нищо друго, освѣнъ единъ сложенъ организъмъ. Органитѣ на тая държава сж личноститѣ, и групировкитѣ на личноститѣ въ съсловия. За да може едно общество, една държава правилно да функционира, трѣбва всѣка отдѣлна личностъ, всѣко едно съсловно да разбере, че има права, които трѣбва да пазн, но че има и задължения, които неспрѣмливо трѣбва да изпълнява. Нѣма на тоя свѣтъ права безъ задължения. И тежко на тия общества, държави или народи, кждѣто могатъ да бждатъ търпени хора или съсловия, които мислятъ, че иматъ само права безъ задължения и безъ отговорности. За голѣмо съжаление, у насъ се намѣриха хора, намѣриха се съсловия, които помислиха, че иматъ само права, използваша тѣзи права, прѣвзвзиха ги, оставиха задълженията за другитѣ и дойде катастрофата. У насъ, особено въ врѣме на войната, имаше хора, които управляваха и които извършиха прѣстѣпления, за да забогатѣятъ и да се спасятъ, и имаше останалиятъ народъ, който се бѣше обърналъ на робн. Въ деня, въ който обяви мобилизацията, може-би, даже прѣдварително, бившето правителство взема

всички мѣрки, за да ограда своитѣ хора, приятели, партизани, близки или далечни, за да не отидатъ тамъ, кждѣто отидохме ние. Азъ искамъ неспрѣмливо това обстоятелство да изпъкне най-релѣсно, защото не трѣбва да се забравя, че ако има на тая земя или въ тая държава хора, които да искатъ да достигнатъ едно първенствующе положение, тѣ трѣбва да знаятъ, че който е прѣвъ въ почеститѣ и въ облагитѣ, трѣбва да бжде прѣвъ и въ опасноститѣ. И когато единъ г. Гешовъ е прѣвъ министъръ въ тая държава, неговитѣ синове трѣбва да бждатъ първи на огнената линия.

Нѣкой отъ дѣсницата: Тѣ бѣха въ столицата.

Д-ръ И. Момчиловъ: И когато г. Даневъ ходѣше въ Лондонъ да приема почести, за които 100 хиляди хора измрѣха, неговитѣ синове не биваше да се криятъ въ главната квартира. И когато Михаилъ Сарафовъ ходѣше да изобразява не знамъ какво, неговиятъ зетъ, майоръ отъ дѣйствующата армия, не можеше да бжде началникъ на гара или началникъ на хранителенъ пунктъ, за да налива чай и да рѣже кашкавалъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата) Единъ Поповилевъ, професоръ, за да дава моралъ на хората, здравъ като камѣкъ, само защото е на Бобчевъ зетъ, не може да бжде назначенъ за писаръ въ Външното министерство и да остане тукъ, макаръ съ шипелъ. Той трѣбваше да дойде тамъ, кждѣто бѣхме ние, кждѣто бѣха дори и 60—70-годишни старци. Азъ искамъ отъ бждѣщата анкета всички тѣзи нѣща да бждатъ установени по единъ тактъвъ начинъ, че у никого да не остане никакво съмнѣние и да се разбере, че тази анкета не е срѣдство за отмъщение, не е срѣдство за отмъщение, а единъ свещенъ огънъ, който ще изгори всичката тая гадъ, за да се отърве България отъ нея, и за да може тя да трѣгне волно въ нѣтъ, който ѝ прѣдстои.

Има, г-да, прѣстѣпления по-страшни отъ тѣзи. Позволете ми да кажа, нѣщо и по тѣхъ. Войната, сама по себе си, е нѣщо страшно и заради това откогато свѣтъ съществува, вие ще видите, че хората на мисълта, философитѣ, винаги сж възставали противъ нея, защото въ войната се срѣщатъ интереситѣ на хората, възбужда се озлобление, и се явява първобитниятъ човѣкъ съ своитѣ най-страшни инстинкти, тамъ хората се дупатъ, колятъ, убиватъ, тамъ, както ви казахъ, болеститѣ сж неминуеми спътници на всичко това. И заради туй хора, като Толстой, томовете липшатъ, за да може да се прѣмахне войната, за да може да се прѣмахне това страшно бѣдствие за човѣчеството. Обаче, въпрѣки благожеланията, въпрѣки най-добритѣ намѣрения на тѣзи най-добри хора, каквито човѣчеството е дамо, нѣщата сж нѣща, необходимоститѣ сж необходимости и войнитѣ пакъ по-нѣкога станатъ неизбежни. И заради това, хора малко по-практични, малко по-реалисти отъ тѣхъ сж си казвали: ако не можемъ да прѣмахнемъ войната, поне да направимъ всичко, което е възможно, за да бждатъ тамъ страданията облекчени, за да могатъ мѣкитѣ, които сж необходим спътници, да станатъ поносими. И измислиха хората: и носилки, и прѣносачи, и медикаменти, и специални болници, и специални вагони. Ние, българскитѣ граждани, прѣзъ всичкото врѣме съ труда си, съ потѣта си плащаме данѣци на тая държава и тая държава бѣше длъжна да набави всичко за насъ, за нашитѣ брати, за нашитѣ синове, когато трѣгнаха за тамъ.

Позволете ми, г-да, вмѣсто да говори, да прочета това, което съмъ писалъ на мѣстото подъ прѣснитѣ впечатлѣния на туй, което съмъ прѣживѣлъ, което съмъ почувствувалъ, което съмъ видѣлъ, за да не помислите, че измислямъ нѣща, че търся фрази за украшение и ефектъ. Ето какво съмъ писалъ на

Люле-Бургазъ на 26 октомври: (Чете) „Щомъ се обяви мобилизацията заминахъ за Враца, дѣто трѣбваше да търся назначението си. Назначавахъ ме за началникъ на полска болница. Вързахъ, както и всички да си приготви болницата и да замина за границата, дѣто трѣбваше да срѣщнемъ вѣковния врагъ и да разчистимъ смѣтките, останали висящи въ продължение на столѣтия, дѣто трѣбваше да платимъ за всичките унижения и оскърбления на насъшни непрѣжжнато на земята, въ която се родихме, на народа, на който принадлежимъ.“

„Слѣдъ 3—4 дена менъ казаха, че ми е дадено всичко и че трѣбва да се готвя за път. Първото разочарование. Дадено ми всичко! За Бога, мене нищо, или почти нищо не бѣха дали, а азъ трѣбваше да замина и заведя при ранените и болните и туря на разположение имъ болница съ 150 легла, а бѣхъ получилъ 20 одеяла, 50 ризи и гащи, нѣколко чаршафа и нито една постилка. Заявихъ комуто трѣбваше, че това е подигравка и че азъ нѣма да трѣгна, защото не виждамъ какво ще изобразява болницата ми съ това снаряжение; отговори ми се, че складътъ е изчерпанъ и че трѣбва да набавя по реквизиционенъ начинъ, което не ми достига. Че какво ли има, та какво да ми достигне! Реквизирането не излѣзе по-сполучливо, въ Враца се формираха деветъ болници и всеки знае какво и колко може да се намъри и реквизира въ Враца.“

„Благодарение съдѣйствието на врачанския кметъ — г. Симеоновъ, ако е тукъ ще ви потвърди — съ което бѣхме стари познати, азъ реквизирахъ най-много, но, уви, това най-много едва докара одеалата — завивки 32, ризитъ и гащитъ до 75, а постилките пакъ останаха 0.“

„Възмущението ми бѣше голѣмо. Кой бѣше той прѣстѣпенъ мошеникъ, който бѣше допусналъ тая липса? Кой бѣше той идиотъ, който съ такова леко сърце и съ спокойна съвѣст, като е билъ години подъ редъ разпоредителъ и отговорникъ, не се бѣ усѣтилъ да набави поне най-необходимото? Въ главата ми не можеше да се побере мисълта, че Божията земя може да бѣде тъпкана отъ хора тъй мошенически прѣстѣпни и тъй прѣстѣпно нехайни.“

„Уплашенъ отъ тая недостатъчностъ, поискахъ да разбера какво се е получило въ аптеката на болницата. Сжщата недостатъчностъ, сжщото нехайство въ прѣдвижданията и въ набавянето, като се изключатъ хирургическите инструменти, които бѣха дадени, може-би, въ по-голѣмо количество, отколкото трѣбваше, всичко друго бѣше до прѣстѣпностъ недостатъчно. Huille de Ricin нѣмаше, Valerian нѣмаше, Opium нѣмаше, Bismute едно кило, Jode твърдъ малко, гипсъ едва петъ кила, alcool нищо, slogure de sodium ch. pur, Phosphate de soud за приготвяне физиологически серумъ нищо и пр. и пр. И съ това снаряжение трѣбваше да отида на бойното поле, дѣто щѣха да се срѣщнатъ двѣ раси, озлобленното между които бѣше култивирано съ вѣкове, и което озлобление щѣше да се разрази въ една страшна по ожесточение и кървопролитие война на това бойно поле, дѣто очаквайки ни живѣятъ, мърсятъ и заразяватъ азиатските пълчища, носители на всички злокачествени диарии, дизентерии, тифусъ, холера и чуми! Постилки и завивки à la rigueur могатъ всѣкъждъ да се намѣрятъ, но отъ дѣ ще взема Bismut, opium или гипсъ, или какво да е друго лѣкарство, което още първиятъ денъ щѣше да се укаже тъй необходимо, както и самиятъ въздухъ? Оставаше една надежда, тя бѣше, че българскиятъ лѣкаръ, движень отъ сублимния патриотизмъ, който бѣ раздвижили пѣлния народъ, съ добрата си воля ще поправи до-нѣдѣй грѣшката на началството. Върховно заблуждени!“

„Не трѣбваше много време да се разбере, че и тая надежда е свършено празна, че много бъл-

гарски лѣкари, хора съ голѣмо обществено и служебно положение, поставиха спокойствието, удобствата и сигурността си по-горѣ отъ дълга си на хора и българи; и тоя жестокъ егонизмъ, притуренъ при злодѣйската небрѣжностъ на правителството и при върховната неразбория въ разпорежданята на санитарното началство, дадохъ такава санитарна служба на армията, каквато дори и въ Мадагаскаръ, още прѣди френската окупация, би заставила мнозина да провиснатъ на вѣжето.“

„На 25 октомври пристигнахме въ Чорлу и прѣстояхме четири дена. Болните и ранени войници, за които трѣбваше да поемемъ грижата, се помѣщаваха въ турската болница, едно доволно голѣмо, но старо, омърсено и инфектирано здание. Когато приемахъ болните, единъ арменецъ, писаръ пѣ-какъвъ въ турската болница, ми каза, че въ една отъ стаятъ сж лежали и умрѣли отъ холера нѣколко турски войници. Стрѣснатъ отъ това съобщение, разпоредихъ да се извадятъ войниците, лежащи въ стаята и отидохъ да съобща това на д-ръ Ребена, лѣкаръ на първа армия, който заедно съ щаба се намираще въ Чорлу. Поблагодари и подъ най-голѣмъ секретъ ми съобщи, че и тѣ подозирали подобно нѣщо, че заболѣли кавалеристи, които прѣд-ставлявали всичките симптоми на холерни заболявания, били изолирани въ казармата, че лѣка-ритъ-бактериолози Ивановъ и Т. Петровъ правили микроскопически изслѣдвания, които още отъ самото начало изглеждали, че ще дадатъ положителни резултати. Изтрѣпнахъ. Като знаехъ колко малко сме пригответи за подобна срѣща, видѣхъ всичката грозота на перспективата, която се откриваше.“

„Безумно и прѣстѣпно нехайство на правителството бѣше лишило армията отъ най-необходимите лѣчебни срѣдства, анархията, която царуваше въ разпоредбите на висшето санитарно началство бѣ дала право на всѣки санитаръ и лѣкаръ да дѣйствува споредъ волята си; егонизмътъ, жестокостта и страхътъ на мнозина лѣкари ги бѣха заставили да се изпокривятъ въ болницитъ си, и срѣщу опасността, която идѣше побѣдоносна, могѣща, тържествующа, ние не можахме да противопоставимъ, освѣнъ гробищата, които трѣбваше да копаемъ!“

„Съзнавайки ясно всичко това, азъ видѣхъ грозната картина на мъченията, страданията и конвулсиите, които очакваха храбрите синове на България, взети отъ домоветъ имъ, докарани тукъ въ името на отечеството, и за които жестоки и бездушни хора не бѣха счели за нужно да се погрижатъ; видѣхъ гробищата, които щѣха да зинатъ, за да погълнатъ героитъ на Селиолу, на Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, напълнили свѣта съ славата си, останали незасегнати отъ турските куршуми и гранати, обрѣчени да станатъ жертва на нѣколко безумци, видѣхъ всичко това и като римскиятъ кесаръ съжалихъ, че безумието, жестокостта и бездушието нѣматъ само една глава, която да отсѣка.“

„Щомъ стигнахме въ Чанта, съобщиха ми, че въ училището имало болни войници. Отидохъ да ги видя. Завахъ ги лежащи върху голитъ дѣски. Имаше болни отъ дезинтерия и отъ профузна диария между тия послѣдните. Два часа по-късно съ лѣкаритъ д-ръ Ивановъ и Т. Петровъ, констатирахме четири холерни случая, първите които видѣхъ прѣвъ войната и прѣвъ живота си. Два дена — чувате ли — не бѣха видѣли ни лѣкаръ, ни санитаръ, ни храна, ни питие, ни лѣкарство. Прѣвиваха се отъ болки, бълваха, мърсѣха и лежеха върѣдъ всичко това. Не допускамъ въ Абисиния да се грижатъ по-злѣ за добитѣка си, отколкото ние се грижимъ за хората си; и при все това у насъ не липсватъ хора, които проглушаватъ свѣта за култура, за цивилизация, но липсватъ и законовѣдци, които фабрикуватъ закони“

по-напредничави и отъ френскитъ и отъ английскитъ, а никой се не досѣща да узакони 25 по голо, поне за въ подобни случаи. (Смѣхъ) На другия денъ дойде д-ръ Кърджиевъ и откри холерна болница, до вечерта получихъ заповѣдь и направихъ смѣното.

„Изтощенитъ отъ походи и умора войници, не-угодната и не винаги на врѣме давана храна, лошата и умърсена вода, която се пиеше, прѣдоставляваха най-сгодния теренъ за холерата и тя почна да върлува побѣсенъла, всемогъща и смъртоносна.

„Заболѣлитъ почнаха да пристигатъ въ голѣмо количество. За единъ денъ и на д-ръ Кърджиева и напата болница се напълниха. Носѣха ги отъ Чаталджа отъ бойната линия, носѣха ги въ кола за-прегнати въ мършави магарета или въ западнали волове, които едва се движатъ и прѣминаватъ разстоянието за три, пѣкога за четири дена. Далечността на мѣстото, бавността, съ която се извършваше прѣносътъ, стѣжтостта на каквито и да било медицински грижи до достигането до насъ, се отразяваха най-лошо. Отъ 20 натоварени, едва донасяха 10—12, другитъ умираха по пътя. Донесенитъ още живи, бѣха или умираещи, или не много далечъ отъ това. Болницата ми се прѣпълни, нѣмаше нито дѣ да прибирамъ новопристигающитъ, нито какъ да се грижа за всичкитъ. Писахъ дѣто трѣбваше, изтъкнахъ всичката злина, която причиняваше далечниятъ транспортъ, невъзможността на единъ само лѣкаръ да се грижи както трѣбва за 200—250 болни, и молѣхъ да бждатъ авансирани пѣкои отъ болницитъ на Софийската дивизия, за да поематъ грижата за болнитъ отъ дивизията си, и като бждатъ поблизо до болнитъ, ще ги приематъ по-наврѣме, и понеже лѣкуването даваше много добри резултати, сигурно бѣше, че мнозина ще бждатъ отървани отъ ноктитъ на смъртта.

„Не послѣдва никакво разпореждане, защо? И до днесъ не можахъ да разбера. Правѣше грозно впечатление начинътъ, по който се извършваше прѣнасянето на холернитъ. Размѣсени холерни съ болни отъ други болести и ранени, непридружени отъ никакъвъ санитаръ, безъ всѣкакви свѣдѣния за врѣмето на заболѣването, за имената имъ, за частитъ, които ги изпращаха, просто ги бѣха натоварили набързо, както попаднало, да ги махнатъ отъ себе си, да се отърватъ отъ тѣхъ. Мнозина докарани умрѣли и умираещи погребавме, безъ да знаемъ кои сж и кой ги праща.

„Мнозина лѣкари, боящи се отъ заразяване, било ги е страхъ да доближатъ до болнитъ, а отдалечъ сж заповѣдвали натоварването и махването на тоя никому непотрѣбенъ, но тѣй много опасенъ боклукъ.

„Въ единъ транспортъ на болни, въ третата кола имаше натоварени четирма, двамата бѣха умрѣли отъ холера, третиятъ посинѣлъ, истинналъ, не бѣше много далечъ отъ тѣхъ, а четвъртиятъ пишѣше и проклиналъ пѣлия свѣтъ. Лицето му изразяваше ужасътъ на най-грозната уплаха, очитъ му бѣха буквално изкочили изъ орбититъ. Нещастникътъ билъ раненъ и въ двата крака, натоваренъ въ колата съ холернитъ, трѣбвало да пътува три дена съ тѣхъ, да присѣтствува на смъртната агония на двамата, да бжде обѣлванъ прѣвъ всичкото врѣме и да чувствува всѣка минута, че може и тѣй да се зарази и да заболѣе.

„Снѣхъ го на рѣцѣ и напразно се мѣчихъ да го успокоя, уплашенъ, обезумѣлъ отъ страхъ, не прѣставаше да кълне и да хули. Ако можехъ да мърдамъ, казваше нещастниятъ, пѣхъ да пѣлзя, за да избѣгамъ, но раненъ въ двата крака, съ строжавостъ на единия, какво можехъ да сторя? Каква бѣше тая проклета държава, която ни даде въ рѣцѣтъ на тия звѣрове, какво зло и сторихме, та ни плаща по тоя начинъ? Побѣсенълъ отъ ядъ, нахвърляхъ се върху санитаря, който този пътъ придружаваше

транспорта и заочнахъ да го ругая. „Какво съмъ кривъ, ми каза той, така ми заповѣдватъ, така и върша“. — Но дяволъ ви взелъ и тебъ и докторътъ ти, не видѣхте ли, че тоя човѣкъ е раненъ, че мѣстото му не е при холернитъ? — Чупкимъ ги погледна пѣкой, заповѣдватъ да ги товаримъ и ние ги товаримъ, както прилегне, ние хора не сме ли? Както се пазятъ другитъ, така се пазимъ и ние, ние жени и дѣца нѣмаме ли? Хубаво пазене, пѣма какво да се каже! Съ това пазене, види се, би могло да бжде обяснено върховното светотатство, дѣто болни отъ холера, като не е имало кой да ги приближи и да види, че сж болни, сж били водени на огнената линия и тамъ въ окопитъ съ смѣкнати гащи, бѣлвайки и дрищайки, сж стрѣляли до послѣдното изнемощаване и сж намирани умрѣли!“

А. Коновъ: Вѣрно.

Д-ръ И. Момчиловъ: „Другъ санитаръ схщиятъ денъ ми разказваше, че прѣдната вечеръ, придружавайки транспортъ отъ холерни, пристигналъ къмъ 9 ч. въ С. и събужда д-ръ А. да му ги прѣдаде. Билъ е изгоненъ съ камшикъ, задѣто си е позволилъ да наруши спокойствието на „колегата“, а когато санитарътъ, въпрѣки това, е ималъ куража да го запита какво да прави болнитъ, отговорено му било, че край селото имало пива застѣна съ тютюнъ, да ги нахвърля тамъ и да съобща въ полка, че болнитъ умрѣли по пътя! Този скотъ е билъ българинъ, българи бѣха болнитъ и умирающитъ.“

Д. Драгиевъ: Името му кажете.

Д-ръ И. Момчиловъ: Ще го кажа на анкетата.

С. Златевъ: Защо закривате толкова вашия колега?

Д-ръ И. Момчиловъ: Оня денъ, когато говорѣше г. Калчевъ, г. Р. Маджаровъ искаше да направи поправка, като каза, че на 13 декемврий нѣмало холера. На 13 декемврий въ Чанта холерата още върлуваше въ най-голѣмния си размѣръ: смъртността бѣше 86%. И, по това врѣме, изгориха Тарфа, ждѣто живи наши хора изгорѣха съвършено.

Г. Кирковъ: Запалиха селото, оставиха го и избѣгаха.

Д-ръ И. Момчиловъ: Ето за какво искамъ азъ анкета, г-да; ето за какво трѣбва да гласуваме анкета.

Безсмъртниятъ руски пѣвецъ Некрасовъ, въ една отъ своитъ най-хубави елегии „Внимая ужасамъ войни“, ето какво казва: „При всѣка нова жертва, взета отъ боя, не ми е мѣчно за другаря на убития, защото този другаръ ще си намѣри другъ другаръ и въ дружбата му ще намѣри утѣха и забрава. не ми е мѣчно за жената на убития, защото ще намѣри другъ мъжъ и въ него ще намѣри утѣха и забрава, но има пѣждѣ една душа, която вѣчно не плаче и вѣчно ще страда — това е душата на майката, която нѣма да намѣри своя синъ, нѣма да намѣри забрава“.

Н. Цановъ: Да, г. Момчиловъ, ама тукъ всички вие правихте апология на войната, всички вие подтикваше България къмъ война, и дойдохме до тоя печаленъ край.

Отъ дѣсницата: Е-й-й!

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не за такава война.

Д-ръ И. Момчиловъ: Бившиятъ управници, които обявиха и ръководиха войната, съ едно непонятно безумие, разпнлѣха славата на България, съ едно нечувано безумие, дадоха български земи на чужди народи. Не ни е жалко зарадъ тѣхъ, не ни е жалко зарадъ разпнлѣната слава: той коравъ народъ, какъто сме ние, ние, които спечелихме слава на Шипка, Шейново, Сливница, ние, които спечелихме слава изъ тракийскитѣ полета, ние пакъ ще я спечелимъ и, може-би, по-велика и по-сияйна.

Н. Цановъ: Пакъ съ такива жертви.

Д-ръ И. Момчиловъ: При всичко че сърцето ме боли, като виждамъ, че днесъ тамъ, където живѣятъ българи, които чакаха свобода, пакъ ги душатъ, че български земи останаха подъ гърци и сърби, то не ме отчайва: юмрукътъ на българина, който смаза кръста на турчина, ще смаже куфитѣ глави на сърби и на гърци, и ще вземе което е наше; мъчно ми е, жалко ми е, за тѣзи страдания, които жестоки и безумни хора причиниха; мъчно ми е, жалко ми е за 20—30 хиляди гроба, които се отвориха въ чужда земя и погълнаха младостъ, надежди и сили, гробове, неизисквани отъ никаква нужда, изкопани само вслѣдствие жестокого безумие на хората — ето за какво искамъ азъ анкета. Искамъ отмъщение за тия напразно загинали хора, искамъ отмъщение за тая кръвъ, за тия кости, които днеска гниятъ въ турска земя и които нито нуждитъ на войната, нито нуждитъ на държавата, нито нуждитъ на необходимостта изискваха. Ето за какво искамъ анкета, г-да!

Отъ дѣсницата и дѣсния центъръ: Браво! (Ръкоплѣскане)

Прѣдседателъ: Има думата г. Христо Кабакчиевъ.

Х. Кабакчиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Когато другаритѣ отъ нашата парламентарна група Димитъръ Благоевъ и Георги Кирковъ казаха, че българскиятъ парламентъ трѣбва да направи една анкета, която да стиде по-далечъ отъ отговорността на извѣстни правителства и на извѣстни лица, че тази анкета трѣбва да обхваща политическата история, тя трѣбва да потърси връзката между събитията, за да може, отъ една страна, да установи точно личната отговорност и отговорността на правителствата и, отъ друга страна, за да може тя, като посочи съ прѣстъ дълбокитѣ исторически и социални причини на националната катастрофа, да даде една поука на българския народъ — тогава отъ всички страни ние се обадихме и казахме, че това е една безпрѣдметна анкета. Обаче, сега азъ трѣбва да констатирамъ, за наше удоволствие, че почти всички оратори отъ тази трибуна засегнахъ историческитѣ събития и потърсиха обяснението на националната катастрофа, тѣй, както тѣ го разбиратъ, въ свързка съ тѣзи събития.

Единъ отъ ораторитѣ на болшинството, г. Кьорчевъ, заяви, че балканската война е единъ епизодъ отъ източния въпросъ, . . .

Д. Кьорчевъ: Не е така, г. Кабакчиевъ. Не епизодъ, а казихъ, че е единъ голѣмъ възелъ, отъ развитието на този въпросъ, и поправихъ г. Сакжова. Епизодъ е малко нѣщо.

Х. Кабакчиевъ: . . . който, като възелъ отъ едно историческо развитие, ние не можете да разберете, ако не разбирате самото историческо развитие. А,

отъ друга страна, г. Янко Сакжовъ заяви, че не можели да се анкетиратъ политическитѣ партии, по трѣбвало да се изслѣдва влиянието на различнитѣ партии и различнитѣ политики върху послѣднитѣ събития, което се свеждаше пакъ къмъ едно, че наинийтъ взоръ трѣбва да проникне малко по-надълбоко отъ непосредственитѣ отговорности, за да могатъ отговорноститѣ да се установятъ точно и българскиятъ народъ да извлѣче нужната поука. Ние, г. г. народни прѣдставители, не правимъ абстракция отъ правителствата и отъ личноститѣ. Ние искаме, щото да бѣде установена отговорността на онѣзи правителства, които я носятъ, и на онѣзи лица, които я носятъ. И нека върху тѣхъ вашитѣ собствени закони бѣдатъ приложени съ всичката си тежестъ. Ние ще бдимъ за това ревниво, щото правителствата на имотнитѣ класи, държавнитѣ мъже на българската буржоазия, създателитѣ на законитѣ — тѣ да понесатъ всичката строгостъ на тѣзи закони, на конституцията, когато сж я нарушавали. Ние не пледираме тукъ никакъвъ фатализъмъ и никакво всеопрощение. Ми се струва, че този фатализъмъ се защитава тукъ особено отъ господата отъ буржоазната оппозиция, които колкото и страшни закали да отправѣха къмъ двореца, толкова по-старателно върѣха по перваза на събитията, за да не нахлѣтатъ съ двата крака въ отговорността, която тежи върху тѣхнитѣ глави.

Вие, г-да, много говорите за короната и за династията. Ние не сме за династията, ние сме противъ монархизма, но ние знаемъ, че монархизмътъ ще получи своята присѣда не отъ параграфитѣ на наказателния законъ и отъ членозетѣ на конституцията, защото, по силата на тѣзи ваши закони, династията не е отговорна днеска; за нея смѣтка народитѣ искатъ при други обстоятелства, не въ анкетитѣ и не въ парламентитѣ — чрезъ революции. И празна приказка е тукъ да се приказва и да се стоварва всичко върху династията. За насъ тя носи своя голѣмъ пай отъ отговорностъ, и ние разкриваме тази отговорностъ прѣдъ работническата маса, прѣдъ българския народъ, безъ да менажираме, защото ние не очакваме властта отъ династията. Но когато господата, които получаватъ властта отъ династията, се стремятъ да стоварятъ всичката отговорностъ върху нея, а себе си, които сж стоговорни по конституцията, да скриятъ, тѣ вършатъ — какво? Вършатъ една жалка комедия, която се разбира отъ българския народъ. Ние искаме, г. г. народни прѣдставители, да туримъ нашиятъ прѣстъ на раната; ние искаме да посочимъ отговорноститѣ и, когато ги посочваме, ние мислимъ, че произнасяме, именно, извършваме нашата критика, дълбоко проникателна, на политиката на българската буржоазия и на българския монархизъмъ.

Господата отъ буржоазната оппозиция се опѣлчватъ съ всичката си енергия противъ личния режимъ, обаче — странно нѣщо — тѣ искатъ да пѣрятъ личния режимъ — съ какво? — Съ руския монархизъмъ. (Смѣхъ въ дѣсния центъръ) Тѣ търсятъ, апелиратъ за помощта на Русия, та съ тази помощъ да могатъ да изпѣрятъ монархизма, личния режимъ, произволитѣ на династията въ България. И зарадъ туй тѣзи господа, както, впрочемъ, по този въпросъ прави и самото болшинство, не засѣгатъ тѣмъ онѣзи събития, които сж най-характернитѣ и най-важнитѣ. Тѣ не засѣгатъ прѣди всичко тайнитѣ договори, сключени отъ България съ другитѣ държави. Нанстина, голѣмитѣ държавници, които гледатъ на работническата класа изотгорѣ, високомерно отричаха съществуването на тайнитѣ договори, и дори онзи денъ г. Малиновъ не ни каза ясно отъ това мѣсто има ли договоръ, нѣма ли. Неговата теза по този въпросъ е: „има, нѣма“, както изобщо тезата на демократитѣ е тезата между двата

стола. Обаче, има единъ договоръ, който вие, г. г. демократи, отричате и за който много сте ни ругали. И този договоръ е договорътъ отъ 1902 г., съществуващото на който отъ тази трибуна въ 1909 г. или 1910 г., не помня точно, бившиятъ министъръ Рачо Петровъ, извиканъ тукъ по вашата демократическа анкета да отговаря за обвиненията, призна, че съществува. И той заяви — това е записано въ дневниците на Народното събрание — че този договоръ споредъ неговото схващане, е една отъ причините за въоръженията на България, станали слѣдъ 1902 г., за сѣлжитъ около които въоръжения бѣха дадени членове отъ кабинета на бившето народно-либерално правителство подъ съдъ. Но съществуването на този договоръ е признато официално въ двѣ телеграми, размѣнени между г. Данева и г. Бобчева прѣзъ врѣме на войната и разкрити отъ бившия министъръ на външнитъ работи и сега народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Никола Геннадиевъ. Автентичността на тѣзи телеграми никой не е оспорилъ; тѣ сж вѣрни; азъ ги имамъ прѣдъ себе си, и въ тѣхъ се казва слѣдното. Телеграмата отъ 12 юний 1913 г., въ която г. Бобчевъ съобщава за своята срѣща съ Сазонова, министърътъ на външнитъ работи въ Русия, и доклада на г. Данева разговора, който е ималъ въ тази срѣща, думите на Сазонова сж слѣднитъ: „Не очаквайте нищо отъ насъ и забравете, че съществува нѣкаква наша обязаность до днесъ отъ 1902 г.“ По-късно, на 15 юний 1913 г., г. Даневъ телеграфира до г. Бобчева съ № 1945 и въ послѣдния пасажъ на тази телеграма — нѣма да ви я чета цѣлата, за да не ви отеждавамъ — казва: „Да не би да сж съобщили руситъ на ромжнитъ денонсирането на конвенцията отъ 1902 г.“ Може ли, г-да, слѣдъ това да съществува нѣкаква съмнѣние, че тайна конвенция отъ 1902 г. съществува? Естествено, че никакво съмнѣние не може да съществува. Може важни държавни мѣже, напр., отъ демократическата партия да го отричатъ, обаче, никой не имъ вѣрва и не може да имъ вѣрва. Тази тайна конвенция, както се вижда отъ изнесенитъ телеграми, е задължавала Русия да пази неприкосновеността, цѣлостта на българската територия, и отъ сжщитъ размѣнени телеграми се вижда, че Русия, въ най-критическия моментъ на България, се отказва отъ своята обязаность и остави Ромжния да забие своя ножъ въ гърба на българския народъ. (Ражоплъскане отъ дѣсницата и дѣсна центръ) Нѣщо повече, вие имате телеграми, къмъ които азъ ще достига по-послѣ: вие имате една телеграма отъ г. Калинкова до г. Данева, която ще отбѣлѣжа послѣ и въ която се казва слѣдното: на единъ въпросъ зададенъ отъ г. Данева, „Кои сж силитъ, които насърчаватъ Ромжния да мобилизира срѣщу България“, г. Калинковъ отговаря: „Това сж Русия и Франция“. Ето какъ изпълни своята обязаность освободителката Русия, съ която вие сключихте единъ таенъ договоръ.

А. Христовъ: Кой го сключи?

Х. Кабакчиевъ: Русофилското правителство отъ 1902 г., което вие зашъщавате.

А. Христовъ: А питате г. Малинова за тази конвенция.

Д. Ньорчевъ: Тая конвенция се сключи да не въоръжаваме нашата армия за 25 години.

Прѣдседателятъ: Моля, не прѣкъсвайте.

Х. Кабакчиевъ: Съ тоя таенъ договоръ отъ 1902 г. какви обязаности поема България и българскиятъ народъ, ние това още не сме честити да знаемъ; ние не знаемъ какви обязаности е имала България, но ние

знаемъ, че вие, задъ гърба на българския народъ и въпрѣки съществуването на чл. 17 отъ конституцията, който въ онзи моментъ ви задължаваше, когато се сключва единъ таенъ договоръ, да вземате пълномощно отъ Народното събрание, вие го сключихте безъ съгласието на Народното събрание, безъ неговото знание, вие извършихте едно нарушение на конституцията, за което, по силата на конституцията, вие трѣбва да отговаряте. Това е едно прѣстѣпление, което води къмъ държавния съдъ. И вашето прѣстѣпление е толкова по-голямо, че когато вие обвързахте България съ такъвъ единъ таенъ договоръ, вие свързахте съюзъ съ една държава, която изостави българския народъ въ най-рѣшителния моментъ и тласна единъ неприятелъ въ неговия гърбъ. Ако това не е прѣдательство къмъ българския народъ, азъ ви питамъ, какъ е прѣдательството?

Г. Кирковъ: Туй свързване на тайна конвенция съ велика държава е за поука.

И. Поповъ: Изсрочена е, г. Кабакчиевъ.

Х. Кабакчиевъ: Изсрочена! Вие можете да се криете какъто искате, обаче, тукъ такава давность не струва.

Слѣдъ това ще ви спомена, г. г. народни прѣдставители, за други двѣ конвенции, които г. г. държавниците сжщо тѣй високомерно отричатъ въ своитъ органи и, когато ние ги споменаваме, считатъ не-прѣмѣнно за своя обязаность да ни изругаятъ; тѣ сж конвенциитъ отъ 1898 г. и 1907 г. Конвенцията отъ 1898 г., сключена между България и Австро-Унгария отъ тогавашното народняшко правителство, азъ я имамъ тукъ въ една книга, издадена въ Виена слѣдъ провъзгласяването на независимостта, въ която руското правителство разкрива тайнитъ договори на Австро-Унгария на Балканитъ, за да ѝ отмъсти за нейнитъ усѣпки при анексията на Босна и Херцеговина. Азъ нѣма да ви чета тоя таенъ договоръ, но мога да го държа на разположението на г. г. народнитъ прѣдставители; азъ ще ви спомена отъ него само единъ пунктъ, който потвърждава автентичността на договора. Договорътъ е отъ 1898 г. Той е публикуванъ въ нашия вѣстникъ прѣди войната, прѣзъ февруарий 1912 г. Е добръ, въ този договоръ вие намирате клаузи, които намѣриха пѣлно потвърждение въ събитията на войната. Единъ съчиненъ договоръ не може да се потвърждава отъ историческитъ събития. Въ този договоръ Австро-Унгария се задължава да пази династията на царъ Фердинанда. А България какво се задължава? Да не получи, при едно евентуално дѣление на Балканитъ, земи по-назападъ отъ р. Струма и отъ Редопитъ.

Г. Кирковъ: Видите ли, г-да, сега въ букурешки миръ границата ви?

Х. Кабакчиевъ: Азъ нѣма да цитирамъ повече отъ този договоръ. Васъ ви поразява, че това, което се извършва на Балканитъ, всрѣдъ сложността на събитията — толкова голяма, че ние не можеме да проникваме прѣзъ нея винаги — идва да потвърди съществуването на този договоръ.

И. Поповъ: Кой го е сключилъ?

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Стоиловъ.

И. Поповъ: Да го каже да се чуе.

Х. Кабакчиевъ: Азъ ще ви посоча слѣдъ това единъ другъ договоръ отъ 1907 г., печатанъ сжщо

така преди войната и дори забеляжете, г-да, въ 1909 г. въ съчинението на Alexandre Ular и Enriko Insabato, носящи заглавието „Турският разкрити“, слѣдъ независимостта, слѣдъ революцията въ Турция. Този договоръ е сключенъ въ 1907 г., прѣзъ м. септемврий, когато великиятъ князь Владимиръ бѣше въ България; този договоръ е сключенъ прѣзъ врѣмето на пародно-либералната партия, но е подписанъ отъ военния министъръ, демократа генералъ Николаевъ, и отъ българския пълномощенъ министъръ въ Петербургъ, г. генералъ Паприковъ.

Г. Кирковъ: И отъ министра на външнитѣ работи, г. Станчевъ.

Х. Кабакчиевъ: Да, и отъ министра на външнитѣ работи, г. Станчевъ.

Въ този договоръ ние намираме сжщо така клаузи, които се потвърдиха отъ развитието на събитията. Въ този договоръ се казва, че Русия ще съдѣйствува на България да получи само единъ излазъ къмъ Вълото-море, . . .

Д. Њорчевъ: Кавала.

Х. Кабакчиевъ: . . . не по-назападъ отъ р. Струма и отъ Родопитѣ. И въ този договоръ се казва още, че България ще постави, въ случай на война, своята външна политика подъ пълното и неограничено ръководство на Русия, това, което се потвърди по-късно въ тайния сръбско-български договоръ и въ събитията на войната. Едни договори, които се потвърждаватъ отъ историческитѣ събития, вие не можете да отричате, нито съ високомѣрната си усмивка, г. Ляпчевъ, нито съ клеветитѣ си и съ ругатнитѣ си въ вашата преса.

А. Ляпчевъ: Азъ мога да се смѣя само на ума Ви, г. Кабакчиевъ.

Х. Кабакчиевъ: Продължавайте да се смѣете.

С. Паприковъ: Разправяте басни, г. Кабакчиевъ, повече нищо.

Х. Кабакчиевъ: Азъ ви се моля, г. г. народни прѣдставители, да не ме прѣкъсвате, защото азъ имамъ прѣдъ себе си още много други подобни работи, и мисля, че тѣ трѣбва да бъдатъ извѣстни на българския народъ.

С. Паприковъ: Басни разправяте, нищо повече.

Х. Кабакчиевъ: Сръбско-българскиятъ договоръ, г. г. народни прѣдставители, не е една басня.

С. Паприковъ: Басня е.

Х. Кабакчиевъ: Сръбско-българскиятъ договоръ не е една басня. И този сръбско-български таенъ договоръ . . .

Я. Сакжзовъ: Г. Кабакчиевъ! Искаме да се освѣтимъ. Това е г. Паприковъ, който Ви казва, че това, което говорите е басня.

Х. Кабакчиевъ: За подкрѣпление, азъ ще ви изтъкна, че въ този таенъ сръбско-български договоръ има клаузи . . .

Д. Њорчевъ: (Къмъ г. А. Ляпчева) Какво се смѣете? Той е напечатанъ. (Глътка)

Прѣдседателятъ: (Звъни) Моля, тишина. . г-да.

Х. Кабакчиевъ: Въ този договоръ, г. г. народни прѣдставители, който е вече напечатанъ въ чуждата преса и постановленията на който сж извѣстни, ние намираме нѣколко клаузи, които старателно се избѣгватъ да бъдатъ споменати тукъ, когато се говори за факти и за анкета. Този договоръ уговаря, прѣди всичко, раздѣлата на Македония — единъ фактъ, който вие не оспорвате тукъ отъ никоя страна. Той доказва, че тѣй наречената освободителна война бѣше започната съ едно условие за разпокъсването и раздѣлянето на българския народъ. Още въ договора, съ който турихте начало на събитията отъ 1912—1913 г., вие харизахте 300 хиляди българи на една чужда държава, безъ да ги питате. Въ този договоръ има и нѣщо друго. Казва се: България си запазва правото или, по-скоро, България не ще претендира нищо на западъ и сѣверъ отъ Шаръ-планина и Сърбия не ще претендира нищо на изтокъ отъ Родопитѣ и Струма — което означаваше, че Сърбия и България, като се споразумѣха да раздѣлятъ Македония, тѣ се споразумѣха сжщеврѣменно, щото България да завладѣе Тракия, а Сърбия да завладѣе Албания, т. е. че въ основата на този договоръ лежи подѣлбата на българския народъ и завладѣването, отъ една страна, на чужда Тракия отъ България и завладѣването, отъ друга страна, на чужда Албания отъ Сърбия.

Д. Њорчевъ: За Албания не.

Х. Кабакчиевъ: Да, и за Албания. И събитията доказаха, че както България насочи своитѣ усилия къмъ завладѣването на Тракия, тѣй и Сърбия насочи своитѣ усилия къмъ завладѣването на Албания и достигна до Адриатическо-море. Събитията показаха, че вие сте замислили една дѣлехническа и завоевателна война и вие прѣслѣдвахте тази ваша замисль. И ако не бѣше Австрия да изпъди Сърбия отъ Адриатическо-море, и ако не бѣха събитията да ви изпъдятъ отъ Тракия, въ вашитѣ рѣшѣния, въ рѣшѣтѣ на България, въ рѣшѣтѣ на официална, на буржуозна България щѣха да останатъ чужди земи и въ рѣшѣтѣ на Сърбия, официална Сърбия, щѣше да остане чуждиятъ албански народъ.

Нѣкой отъ дѣсницата: Нашиятъ е български.

Х. Кабакчиевъ: Но, г. г. народни прѣдставители, прѣстѣпленieto, което е извършено съ този договоръ, не се ограничава съ това. То отива и по-нататъкъ. Дълго врѣме спорѣхте вие, г-да, прѣди обявяването на сръбско-българската, послѣдната война, междусъюзническата война, дълго врѣме спорѣхте и още продължавате да спорите около арбитража; но — странно нѣщо — защо, когато спорите за арбитража, прѣдоставенъ на руския царъ, вие не се спрете, особено вие тукъ, юриститѣ, отъ русофилскитѣ течения, защо не се спрете върху текста на договора? Въ текста на договора има нѣщо твърдѣ характерно, а именно въ него, освѣнъ чл. 2, който говори за раздѣлянето на спорната зона и опрѣдѣля границитѣ на безспорната зона, има единъ чл. 4, въ който се говори — нека ме извиняватъ г. г. народници и цанковиститѣ — не само за конфликти при изпълнението на договора, но и за обяснения и спорове по всичкитѣ въпроси, досежно подѣлбата на Балканитѣ между съюзницитѣ.

А. Ляпчевъ: Досежно договора.

Х. Кабакчиевъ: Азъ ще ви го прочета, когато ми бъде на рѣка. Въ този чл. 4 се дава правото на неограниченъ арбитражъ на руския царъ. И г. Давневъ бѣше принуденъ, слѣдъ събитията, да признае това въ казиното въ своята рѣчь на 4 януарий 1914 г., каждѣто каза той, че имало два арбитража: . . .

Д. Ньорчевъ: Широко и тѣсенъ.

Х. Кабакчиевъ: ... единиятъ арбитражъ се отнасялъ до спорната зона, а другиятъ арбитражъ давалъ неограничено право на руския царъ да разрешава всичките спорове между България и Сърбия, когато тѣ не могатъ да се споразумѣятъ.

А. Христовъ: Единиятъ за тѣснитѣ, другиятъ за широкитѣ. (Смѣхъ. Възражения отъ крайната лѣвица)

Х. Кабакчиевъ: Това значи, че нѣма два арбитража, както г. Даневъ иска да каже, но има само единъ арбитражъ — този по чл. 4, който поглъща въ себе си арбитража по чл. 2.

А. Ляпчевъ: Имате ли самия текстъ да го прочетете? Ще видите, че не е така.

Х. Кабакчиевъ: Да, имамъ го. Чл. 4: (Чете) „Всѣки споръ, който би изпъкналъ относително обяснението и изпълнението на коя и да е клауза отъ договора, слѣдователно, и на раздѣлата на безспорната зона отъ тайната прибавка и отъ военната конвенция, ще бѣде прѣдставенъ за окончателно разрѣшеніе отъ Русия, щомъ като нѣкоя отъ странитѣ декларира, че счита за невъзможно едно прѣко споразумѣние“. Азъ мисля, че нѣма нужда да бѣдемъ капацитети по правото, за да разберемъ ясниятъ смисълъ на договора. Азъ го изнасямъ тукъ не да убѣждавамъ русофилитѣ, а за да убѣждавамъ българския народъ и работническата класа, които иматъ повече здравъ смисълъ, отколкото г. г. юриститѣ отъ русофилското течение. (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ) Е добръ, г-да, съ единъ такъвъ договоръ, въ който се започва освободителната, тѣй наречена, война и въ който вие влагате въ рѣцѣтъ на една чужда държава върховното право на българския народъ, на българската самостоятелна държава, да разполага неограничено съ своитѣ сѣдбини, вие отчуждавате суверенитета на българския народъ, безъ да сте го питали. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и дѣсния центъръ) Вие вършите нѣщо повече: вие отивате да завладявате земя, безъ да знаете, да-ли Русия ще ви я даде или ще я даде на вашитѣ врагове. (Нѣкоя отъ дѣсницата ржкоплѣска)

Въ този таенъ договоръ има една клауза, която също азъ трѣбва да призная, господата не само отъ буржоазната оппозиция, но и отъ болшинството не искатъ да изтъкнатъ. То е клаузата за 200.000 шика помощъ, която България обѣщава да даде на Сърбия въ случай, че бѣде послѣдната нападната отъ Австрия. Това, позволете ми за изразъ, пинкавене на балканскитѣ лилипути, също позволете ми за изразъ срѣщу великитѣ държави е едно доказателство за голѣмъ държавнически умъ. То нѣмаше никакъвъ другъ практически смисълъ, освѣнъ смисъла на една интрига, на една, ще кажа, пълнена интрига между България и Австрия, извършена отъ руския деспотизмъ, за да бѣде България лишена и отъ поддрѣпната на Австрия, когато Русия ще посегне за да я смаже окончателно. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и дѣсния центъръ)

Г-да! Когато се свърши войната между България и Турция и когато бѣдщето на България висѣше на косъмъ, вие, които претендирате, че имате българско сърце, а намъ отричате такова, вие трѣбваше да излѣзете и да разкриете прѣдъ българския народъ, какъвъ е истинскитъ договоръ, кажете му открито, че вие сте дали сѣдбинитѣ на България въ рѣцѣтъ на Русия, та този народъ да знае своитѣ сѣдбини, а не да се бие, да дава жертви, когато е осигурена загубата на Македония, когато е осигурено раздѣлянето на българския народъ отъ тайния дого-

воръ. Тогава вие, г. Даневъ, г. г. народняци, г. г. русофили, печатахте въ в. „Миръ“ отъ 8 юний 1913 г. отговора, който българското правителство дава на Сърбия. Дѣйствително, въ самия отговоръ отъ 5 юний вие разправяте надълго и нашироко за нѣкакви си арбитражи — арбитражътъ давалъ това, арбитражътъ давалъ онова — но вие, г-да, тогава скрихте истината, че има една друга клауза въ този договоръ, която дава право на Русия окончателно да се произнася по всички спорове. Този отговоръ вие го пратихте въ армията, вие заблудихте цѣлия български народъ, заблудихте го, защото вие треперѣхте прѣдъ отговорността да разкриете прѣдателството, което извършихте въ започването на войната. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Но тѣзи събития, които могатъ вече да се установятъ отъ историята, сж, г. г. народни прѣдставители, въ свързка съ измѣнението на чл. 17 отъ конституцията. Г. Малиновъ се гордѣе съ това, че билъ прѣдлжжителъ на това измѣнение, обаче исторически днесъ се установява, че измѣнението на чл. 17 отъ конституцията става именно въ прѣдвечеріето на сключването на сръбско-българския договоръ, който е основата на балканския съюзъ. Г. Баучеръ, единъ уважаванъ отъ всички ни кореспондентъ на голѣмия английски в. „Times“, въ статията си, печатана и въ в. „Миръ“, върху историята на балканския съюзъ, която история той познава изтънко, защото е билъ тогавашенъ делегатъ на г. Гешова прѣдъ гръцкото и прѣдъ сръбското правителства по прѣговоритѣ за сключването на този договоръ, казва: (Чете) „Заслужва да се отбѣлжи, обаче, че прѣзъ августъ 1911 г., т. е. тъкмо когато се започнаха прѣговоритѣ за балканския съюзъ, царъ Фердинандъ получи мандатъ отъ великото Народно събрание, чрѣзъ измѣнение на конституцията, да сключва тайни договори“. Чл. 17 отъ конституцията е измѣненъ, слѣдователно, отъ една страна, за да се покрие отговорността за сключенитѣ вече тайни конвенции, въпрѣки изричния текстъ на чл. 17 отъ конституцията; този членъ е измѣненъ, още за да може българското правителство и българската династия да си развържатъ рѣцѣтъ, да могатъ да сключватъ въ бѣдѣше договори задъ гърба на българския народъ, както и веднага сключиха именно тайния сръбско-български договоръ. Днесъ г. Малиновъ мисли, че казва една голѣма държавническа мисълъ, заявявайки: „Ами че то се извърши отъ великото Народно събрание“. Знаемъ го, г-да, че се извърши отъ великото Народно събрание, но вие извършихте това съ намѣрение да покриете тайни прѣдателски договори и да сключите нови прѣдателски договори. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

А. Ляпчевъ: Това е една лъжа. Моля, като хвърляте такова обвинение, чуйте и другата страна.

Х. Кабакчиевъ: Азъ ви четохъ единъ автентиченъ авторъ, който малко повече познава работата, отколкото вие, г. Ляпчевъ. Вземете думата и елате се обяснете.

А. Ляпчевъ: Този членъ се измѣни затуй, защото България порастна отъ васално княжество на Турция, на независима държава.

Отъ крайната лѣвица и дѣсницата: А-а-а! (Смѣхъ)

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля!

Х. Кабакчиевъ: Азъ ще ви кажа, г. г. народни прѣдставители, въ какво се състои този успѣхъ на демократическото правителство, да обяви независимостта на България. Но сега, за да завърша първия редъ отъ своитѣ мисли, ще прѣмина къмъ единъ

другъ пунктъ, именно неограниченитѣ пълномощия, които бившето правителство даде на Русия да разполага съ цѣлостта и неприкосновеността на българската територия. Вие знаете, че изъ архивата на Министерството на външнитѣ работи бѣха изнесени три телеграми; азъ пѣма да ги чета, ще посоча само датитѣ: едната е отъ г. Данева до г. Бобчева отъ 26 юний 1913 г., втората е отъ г. Бобчева до г. Данева въ отговоръ на първата отъ 27 юний 1913 г. и третата е отъ г. Данева до г. Бобчева отъ 28 юний 1913 г. въ стговоръ на втората. Въ първата телеграма г. Даневъ телеграфира на г. Бобчева: (Чете) „Опѣлно мо- щавамъ Ви, да заявите на Сазонова, че българското правителство се съгласява, щото руското императорско правителство да дѣйствува открито и отъ името на България“. Г. Бобчевъ отговори: „Но руското правителство нека да знае, какво право му да- вате вие, давате ли му право, безъ да ви пита, да отговаря на прѣдложенията на Сърбия и Гърция, давате ли му право да раздава българска територия“. Г. Даневъ бърза да отговори: „Да“. (Чете) „Ние му прѣдоставихме и прѣдоставяме да дѣйствува съ- вѣстѣмъ открито отъ името на България по всички въпроси... безъ да има нужда, щото прѣдварително да ни се съобщаватъ всички отговори и заявления на Сърбия и Гърция... Прѣдоставяме на императорското руско правителство да направи отъ името на България дори и терито- риялни отстъпки“ и пр. Г. г. народни прѣдста- вители! Бившето правителство съ съдѣйствието на всички буржоазни партии докара катастрофалнитѣ събития отъ 16 юний. И когато това правителство се намразе вече въ катастрофата, когато то трѣбваше да стои на поста си и заедно съ другитѣ буржоазни водители да намѣрятъ съ собствени сили източници и срѣдства, за да я спасятъ, да я извадятъ отъ катастрофата, тогава какво върши бившето прави- телство? То казва на Русия: „Ето ви България цѣла, вземете я, дѣлете я, кѣсайте я, давайте, правото на руския царъ е неограничено, нека той прѣговаря съ Сърбия и Гърция и сключва вмѣсто насъ договори“.

Г. Кирковъ: „А азъ си давамъ оставката и бѣ- гамъ“.

Х. Кабакчиевъ: Да, „а азъ си давамъ оставката и бѣгамъ“. (Смѣхъ въ дѣсницата и дѣсни центъръ) Ако вие, г-да, отъ буржоазната опозиция, които поддържате Русия, всички казвате, че и това не е едно прѣдателство, тогава азъ ви питамъ, кое е, кое вие собствено ще наричате прѣдателство? (Ржко- плѣскане отъ дѣсницата)

Но, г. г. народни прѣдставители, прѣдателството извършено съ тайнитѣ договори и съ харизмането България на тепси на Русия е толкова по-големо, че Русия презъ течение на войната даде сума до- казателства, че тя не само не се отнася дружелюбно къмъ България, но съ враждебно настроена къмъ нея. Азъ имамъ отпрѣдъ си — пѣма да ви я чета, г. г. народни прѣдставители, но прѣдоставямъ на всѣки единъ отъ васъ правото да дойде да я про- чѣте по-послѣ — рѣчта на Милоксва, произнесена презъ май 1913 г. въ руската дума. Азъ избирамъ него нарочно, за да не могатъ господата отъ буржоаз- ната опозиция да оспорватъ автентичността на това, което той казва. Въ своята рѣчь, много дълга, мене ме интересува именно оня пунктъ, кѣдѣто той казва, че руската дипломация изглаждайки нѣтъ къмъ създаването на балканския съюзъ, улесняваше сж- деверѣнно войната съ Турция, но не познаваше силитѣ на противнитѣ армии, като смѣташе за по- малко съюзнишкитѣ и прѣувеличаваше онѣзи на Турция. Руски смѣташе, че Турция е по-силна отъ съюзницитѣ, и ако тя въпрѣки това тласкаше съюза къмъ война, тласкаше го затуй, защото върваше, че

съюзътъ ще бѣде разбитъ и ще падне въ позѣтъ на руския царъ да проси милость, за да може той да закрѣпи своята властъ на Балканския-полуостровъ.

Хафузъ Садикъ Мехмедовъ: Това е много върно, много върно.

Х. Кабакчиевъ: Това вие ще го намѣрите потвър- дено въ зелената книга, въ телеграмата на Гика до Майореску отъ 10 октомврий новъ стилъ 1912 г. — много рано още — кѣдѣто се казва буквално слѣд- ното: „Изглежда, че Фердинандъ, прѣди да обяви войната, си е осигурилъ поддържката на Австро- Унгария. Колкото се отнася до Русия, гаранциитѣ, види се, се състоятъ въ това, че тукъ, въ София, вър- ватъ, какво въ случай на турски побѣди Русия ще се намѣси и не ще остави България да бѣде сма- зана“. Всичката гаранция на Русия се е състояла въ това: „Вийте се!“ Русия върва, че България ще бѣде разбита. „Ако бждете разбити, азъ ще ви спася“. Ето белкодунството на руския монархизъмъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще ви посоча на една телеграма отъ Баучера, изпратена до в. „Times“ въ началото на юний миналата година, кѣдѣто той разкрива една друга интрига на руския деспотизъмъ. Въ тази телеграма, печатана и въ цѣ- лата наша преса, се казва, че България се е отказала отъ намѣреното да форсира Чаталджа затуй, за- щото Русия е обѣщала, че ще принуди Сърбия да от- стъпи цѣлата безспорна зона. Но по-нататѣкъ про- дължава Баучеръ: „Само при тия тържествени за- дължения България се съгласи да се откаже отъ форсирането на Чаталджа. Слѣдъ това се сключи примирието. Но наскоро прѣди подписването на мира въ Лондонъ, за голѣмо удивление на България, руското правителство, безъ да държи смѣтка за първитѣ си задължения, направи ново прѣдложение на България, въ което я уведоми, че Русия, съ цѣлъ да запази съюза, въспамѣрява да отстъпи цѣлата спорна зона на Сърбия, а отъ неспорната да даде Кратовско, Велешко и Кичевско“. Но фактътъ, че Русия бѣше вече прѣдпрѣшила сѣдбата на Македо- ния и я даваше почти цѣла на Сърбия, се призна- ваше тогава отъ апостолитѣ на руската политика въ България начело съ г. Велчо Велчева. Той напечатана една статия презъ май 1913 г. въ в. L'Echo de Bul- garie, прѣпечатана и като уводна статия въ тога- ванния официозъ в. „България“, въ която г. Велчо Велчевъ заявява: (Чете) „Днесъ е безсмѣшно, че държавата на сърбитѣ да денонсиратъ договора си съ България и да искатъ анексирането на всички завзети отъ тѣхъ земи въ Македония... имъ иде отъ пасърченията и обѣщанията, които е давалъ рускиятъ пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, г. Хартвигъ... Подожително извѣстно на всѣки е, че Хартвигъ, рускиятъ пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, е направилъ това прѣдложение на сръб- ското правителство“, именно за отстъпване Вардар- ската долина на Сърбия. Това го пише апостолитѣ на руската политика въ България, Велчо Велчевъ. В. „Миръ“ по сжното врѣме, на 27 май 1913 г. пише, че България е пълна съ подозрѣния, че рускиятъ пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ, Хартвигъ, на- сѣрчвава Сърбия, че подобни свѣдѣния има и въ други европейски вѣстници. (Чете) „И г. Хартвигъ въ Бѣлградъ продължава своитѣ насърчения. Всичко това е“ — казва в. „Миръ“ — „много, много печално“. Но че Русия не искаше да даде и безспорната зона на България, доказва една телеграма отъ Сазонова до Неклюдова отъ 14 май 1913 г., въ която Сазоновъ заявява: (Чете) „Съвсѣмъ нестарателно на врѣме е извършено подѣлването на територия. Това е една академическа граница... Всички тѣзи съображения трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ. Ако България се съгласи да прокара по-правилна граница“ и т. н.,

„да даде съгласието си за тѣзи или онѣзи отстъпки“, сама тя да направи отстъпки, за да не излѣзатъ отстъпките наложени отъ Русия. И най-послѣ да ви посоча нумера на телеграмата отъ 16 юний 1913 г., 201, съ която г. Калинковъ телеграфира на г. Данева: (Чете) „Отъ най-положително мѣсто се научихъ, че силитѣ, които сж събѣждали настоятелно Ромъния да мобилизира“ — противъ България — „сѣга, още прѣди обявяването на войната“ — съ Сърбия — „сж Русия и Франция“. Слѣдъ тѣзи данни, тамъ става ясно, г. г. народни прѣдставители, че Русия държеше едно не само недружелюбно, но едно прямо враждебно отношение къмъ България — това е най-малката дума, която може да се каже тукъ — и въ-прѣки това, бившето правителство неуклонно тласкаше България сѣ повече и повече въ лалитѣ на Русия. И прѣдателството се състои въ туй, че когато имаше толкозъ данни и когато трѣбваше да бѣде ясно за българското правителство, че България е тласкана отъ Русия къмъ пропасть, това правителство стремглаво отиваше по сжщата посока и най-послѣ даде цѣла България вързана на тепсия на Руския царь да прави каквото ще.

Азъ нѣма да ви чета другитѣ телеграми, въ които се установява враждебността и злоумишлеността на Русия къмъ България. Тѣ сж многобройни, тѣ сж прѣдметъ на разисквания въ печата и тѣ ще бѣждатъ прѣдметъ и на анкетната комисиия. Но азъ ще ви посоча единъ епизодъ, който, макаръ и да е твърдѣ дребенъ, хвърля, тѣй да кажа, бенгалска свѣтлина върху руската намѣса въ България и върху ролята, която българското правителство, начело съ династията си, игра въ всичкото врѣме на войната като руско оръдие. Г. Гешовъ на 1 януарий т. г. напечатва въ з. „Миръ“ една статия, която азъ имамъ тукъ и която носи малко или много исторически обективенъ характеръ. Въ тази статия се разкрива интересниятъ епизодъ, че онази телеграма, смѣла, както нѣкои я наричатъ, на българския царь до руския императоръ, която се смѣта като нетактична, като твърдѣ дръзка, що е разсърдила голѣмия руски деспотъ, е съставена въ руското дипломатическо агентство въ София. Слушайте, г-да: (Чете) „... колкото и да критикуваха“ — руситѣ — „текста на отговора на нашия царь на императорската депеша (текстъ съставенъ, както професоръ Милоковъ разкри въ в. „Рѣчь“ отъ 2 октомврий, отъ руската легация въ София) ...“ Не е г. Гешовъ да не знае какво е ставало по туй врѣме. Азъ ви питамъ, каква е тази политика, какви сж нейнитѣ проводници, които допускатъ по този начинъ тѣзи великолѣпни интриги на една велика сила, която си играе съ българскитѣ държавни маже, както си играе лѣвѣтъ съ мишката?

И. Елчевъ: Както си играе котката съ мишката.

И. Поповъ: Лѣвѣтъ не си играе съ мишката, а котката.

Х. Кабакчиевъ: Котката ги яде, а не си играе.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ накратко ще спомена нѣколко данни и за събитията около 16 юний, които събития сж главниятъ прѣдметъ на разисквания въ тази камара. 16 юний за господата отъ цѣлата буржоазна опозиция, народници, цанковисти, демократи, радикали, земледѣлци и широки социалисти, се свежда къмъ голѣмия, много голѣмия въпросъ: кой е далъ заповѣдта на 16 юний? Питатъ се, кой е далъ заповѣдта на 16 юний? Г. г. народни прѣдставители! Правителствата не издаватъ заповѣди за нападение, правителствата издаватъ манифести за война. Правителството на г. Данева не издаде такъвъ манифестъ, то не искаше да издаде такъвъ манифестъ, по причинитѣ, които снощи ви каза г. Вуровъ отъ тази трибуна, затуй, защото, за-

плашено отъ угрозата на руския царь, че този отъ стюзницитѣ, който прѣви обяви войната, ще носи всичката отговорност за послѣдницитѣ, българското правителство трѣбваше да изгуби и послѣдния си умъ, за да отиде да издаде манифестъ. То такъвъ манифестъ не издаде. Върху това може ли да има споръ?

Г. Данаиловъ: Не.

Х. Кабакчиевъ: Но това, което можеше да направи българското правителство, то бѣше да издаде единъ манифестъ. Заповѣдъ то не можеше да издаде. И днесъ съвършено празенъ, кукъ и безсмисленъ е въпросътъ, кой е издалъ заповѣдта на 16 юний. Тя е издадена отъ главната квартира, тя е издадена отъ царь Фердинанда и генералъ Савова. Това ви го казва, това е много ясно, това е въ логиката на фактитѣ, това е въ логиката на пѣщата. Но не е тамъ въпросътъ. Защо вие, г-да, се занимавате съ този забавенъ въпросъ? Заповѣдта не е издадена отъ бившето правителство. Но всичкитѣ въпросъ е другадѣ. Вие, които бѣхте правителство, тази заповѣдъ въ противорѣчие съ васъ ли бѣше тя дадена, въ противорѣчие съ вашата политика ли бѣше тя дадена, не знаехте ли вие за тази заповѣдъ, не бѣше ли тя замислена и изпълнена съ пълното ваше съзнание? Азъ мисля, че този въпросъ, около който господата искатъ да правятъ голѣмъ шумъ, за да прикриятъ истината, може да се изчерпи съ слѣдующитѣ двѣ телеграми. Въ телеграмата, изпратена на 9 юний 1913 г. отъ г. д-ръ Данева до г. Бобчева въ Петербургъ, подъ № 1.869, телеграма извадена изъ архивата на Министерството на външнитѣ работи, г. Даневъ казва така: (Чете) „Днесъ на събѣщанията, подъ прѣдседателството на царя, въ което освѣнъ мене“ — д-ръ Даневъ, значи — „участвуваха министъръ Теодоровъ, генералъ Савовъ, се рѣши да се покани върховниятъ арбитъръ за произнесе рѣшението си въ продължение на 7 дена отъ днесъ“, т. е. до 16 юний. На руското правителство се дава единъ ултимативенъ срокъ. То го отхвърля съ възмущение и казва на Бобчева: „Съобщете на българското правителство, че Русия се отказва отъ обязаноститѣ си отъ 1902 г., защото е трѣгнало по австрийски води; правете каквото щете, азъ вече не отговарямъ за вашитѣ съдбини“. Въ какво положение се е намѣрило българското правителство слѣдъ този отговоръ на Русия? Кажете ми вие, г-да, какво мислѣхте да правите въ този моментъ, когато Русия не иска да ви даде арбитражъ, когато вие нѣ дадохте срокъ и когато вие имате ултимативната телеграма отъ Савова, който ви казва: „Демобилизация или война“, защото положението за всички е ясно, не можеше да продължава? Какво мислѣхте вие да направите на 16 юний? Вие не сте дали заповѣдта за нападение, върно е. Кажете, какво мислѣхте да направите въ края на този срокъ? Вие въ края на този срокъ мислѣхте да направите това, което сте рѣшили въ двореца Врания на 9 юний, заедно съ царь Фердинанда, генералъ Савова, Теодорова и Данева, т. е. въ края на този срокъ да хвърлите българския народъ въ тая втора кръвопролитна война, за да удави той въ кръвта си своитѣ национални идеали, за да прикриете вие своето прѣдателство, и българската буржоазия да прикрие прѣдателската си политика спрѣмо българския народъ.

Около 16 юний, г. г. народни прѣдставители, вчера ние чухме г. Петъръ Даскаловъ да каже нѣколко думи, които сж цѣнни затова, защото сж едно признание. Той заяви, че „ние, българитѣ, не можехме да отстъпимъ доброволно Македония“. Това е върно, че българската буржоазия не искаше и не можеше да отстъпи доброволно Македония, защото вие, г-да отъ всички партии, вие замъкнахте българския народъ на една продължителна, тежка и

съсипателна война, която продължава 9 месеца, вие го замъкнахте на една война за извоюване ужъ свобода на Македония, за присъединението на Македония към България. Какъ можахте вие да се върнете, слъдъ такива тежки жертви, въ България безъ Македония? Имаште ли вие тази смелост и не щеше ли да бъде тогава вашата отговорност толкова голяма, колкото е днес, когато вие удавихте прѣстѣпленията си въ кръвта на втората война? Царь Фердинандъ, въ своя манифестъ, съ който демобилизира войската, заявява открито тази голяма историческа истина. Той казва: (Чете) „Взмутенъ отъ вѣроломството на съюзниците ни, българскиятъ народъ отъ държавния глава до послѣдния скромнъ селянинъ и работникъ не можеше да се помири съ това ограбване“. И по-нататкъ манифестътъ гласи: (Чете) „Нѣмаше да се намѣри патриотъ българинъ, който, доброволно и безъ борба — т. е. безъ война — да се откаже отъ Битоля, Охридъ, Дебъръ, Прилѣпъ, Солунъ, Сѣресъ и други български земи, дѣто живѣятъ наши родни братя“. Генералъ Савовъ, въ своето писмо, печатано на 7 ноември въ в. „Дневникъ“, прибави: (Чете) „Въ дните на първите числа на м. юний, всички бѣха за войната“ — разбира се междусъюзнишката война — „защото никой не желаше съ разпокъсването на Македония сами да подпишемъ смъртната присѣда надъ своя народенъ идеалъ“. Ето, г-да, голямата историческа истина. Всички буржоазни партии, пѣла буржоазна България бѣше за тази война, защото събитията заведоха България, българската буржоазия и българскиятъ монархизъмъ прѣдъ тази страшна за тѣхъ дилема: или да се върнатъ съ празни рѣцѣ и да отговарятъ прѣдъ поколенията на избития народъ за това, че тѣ го жертвуваха, безъ да спечелятъ Македония, или пъкъ да се хвърлятъ въ една луда авантюра, ва *banque*, каквото излѣзе, та въ кръвта на българския народъ, насочвайки неговата умраза противъ сѣрби и гърци, дано се задуши неговото чувство на възмущение противъ прѣдателската политика на българската династия и на българската буржоазия. (Ржкопѣскане отъ крайната лѣвица)

Но, г. г. народни прѣдставители, ние искаме, щото анкетата, за да бъде пълна, да проникне въ външната политика на България, изхождайки отъ нейните въззели — договоритѣ — разклонявайки се върху дѣлата на всички бивши български правителства. И тукъ не ще бъде избѣгнато разглеждането на австрийската политика на Балканитѣ. Вие ще ми позволите, г. г. народни прѣдставители, въ този редъ на данни, да ви посоча нѣколко, които доказватъ, че Австро-Унгария не прѣслѣдва друга пѣль на Балканитѣ, освѣнъ завоевателна. И нѣщо повече: ако има една държава, на която най-малко можете вие да се облѣгате за присъединението на Македония къмъ България, то е именно Австрия, защото Македония спада отъ вѣкове насамъ въ сферата на австрийското влияние.

Когато господата отъ днешното правителство поеха властѣта, тѣ, въ своето извѣстно писмо отъ 23 юний 1913 г., писаха: (Чете) „Ние мислимъ днесъ, както вчера, че спасителниятъ за царството пътъ е една политика на тѣсно приятелство съ Австрия“. Обаче, какви данни имаха водителитѣ на либералната концентрация, за да се повѣрятъ въ този критически моментъ напълно на Австрия? Азъ ще си позволя да ви посоча само нѣколко данни, които сж извѣстни, но които, за жалостъ, умислено се прѣмълчаватъ днесъ, и въ камарата, и въ печата. Вамъ е извѣстна райхшадската конвенция, сключена въ 1876 г. между Русия и Австро-Унгария, прѣди започването отъ Русия на тѣй наречената освободителна война. За тази райхшадска конвенция посочвамъ ви съчинението на Милокова, стр. 38 — „Балканскиятъ

кризисъ“. Тѣзи факти сж извѣстни и се намиратъ въ всички съчинения, но азъ избирамъ единъ авторъ, въ когото всички иматъ довѣрие, и на когото вие всички се позовавате, за да защитавате българската кауза. Азъ нѣма да чета това, което той казва, посочвамъ ви само страницитѣ 38, 39 и послѣдующитѣ. Той казва, че въ тази конвенция фактически се е започнало раздѣлянето на Балканитѣ отъ Австрия и Русия. И първиятъ актъ на това раздѣляне е присъединението, уговорено тогава, на Бесарабия къмъ Русия и окупирането на Босна и Херцеговина отъ Австрия. Въ сѣщото врѣме, малко по-късно, когато се е състоялъ берлинскиятъ конгресъ въ Берлинъ, между делегата на руското правителство графъ Игнатиевъ и делегата на австрийското правителство графъ Андраши се завежда слѣдниятъ разговоръ, прѣдаденъ въ сѣщото съчинение. Графъ Игнатиевъ прѣдлага на Австрия да окупира Босна, но съ условие, щото Австрия да признае санстефанския договоръ. На това графъ Андраши отговори, че цѣната на Босна и Херцеговина е вече заплачена съ Бесарабия, а ако Русия иска да влѣзе въ нова сдѣлка, той е готовъ да даде на Русия свобода на дѣйствието въ България, подъ условие, че Македония ще получи автономия подъ протектората на Австрия — едно доказателство, че още прѣди 30 и толкова години Австрия е гледала на Македония като на единъ обектъ на своята завоевателна политика. По-късно въ своето съглашение — за него ще намѣрите обяснения въ сѣщата книга, макаръ и да ги има на много мѣста — отъ 1897 г., потвърдено въ 1903 г. въ Мюрцигъ, между Русия и Австро-Унгария се постига една спогодба за тѣй нареченото *statu-quo* на Балканитѣ. Обаче, въ това *statu-quo*, Балканитѣ се раздѣлятъ на сфери на влияние, и това раздѣление е начертано по слѣдната граница: прѣдѣлитъ на руското влияние се простиратъ на изтокъ отъ Струма и Родопитѣ, прѣдѣлитъ на австрийското влияние се простиратъ на западъ отъ Струма и Родопитѣ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Сега е обратното.

Х. Кабакчиевъ: Най-послѣ, азъ ще ви посоча на тайния договоръ отъ 1882 г., сключенъ между кралъ Милана и австро-унгарското правителство, който сжщо ще намѣрите въ съчинението на Милокова, стр. 300. Въ този договоръ е било уговорено слѣдното, казва Милоковъ. (Чете) „По силата на тоя договоръ Сърбия се е съгласила да остави Босна и Херцеговина — населена отъ сѣрби — въ австрийско владѣние, въ замѣна на което на Сърбия се прѣдостави съ австрийско съдѣйствие да завладѣе Македония и оная частъ отъ България, която сѣрбитѣ считатъ родственна по езика си на Сърбия“. Този исторически документъ, г-да, извѣстенъ на всички ни, безспоренъ, има едно поразително сходство съ договора, за който азъ ви споменахъ по-рано и сжествуващото на който е безсмыслно. Това сходство се състои въ туй, че въ всичките тѣзи договори балканскитѣ династии, сръбцу усигуряването на династиятѣ си и тръновѣтѣ си на Балканитѣ, търкуватъ съ балканскитѣ народи, размѣняватъ ги, като Сърбия отстъпва Босна и Херцеговина на Австрия, а България въ послѣдния договоръ отстъпва българитѣ отъ Скопско на Сърбия. Най-послѣ, едно доказателство, че Австро-Унгария продължава да върви по сѣщата политика, вие ще намѣрите въ книгата на извѣстния австрийски империалистъ, защитникъ на завоевателната източна политика на Австрия, Леополдъ Хлодмекки, *Oesterreich-Ungarn und Italien*, отъ 1907 г., въ която книга той казва за Македония и Солунъ слѣдното — на стр. 62 и послѣдующитѣ: (Чете) „Солунъ по своето географическо положение е отреденъ да бъде най-далочната юго-източна позиция,

изманият пунктът за към юг на австрийската и унгарска търговия... Солунът, който е най-близкият до Суезкия канал голъмо пристанище на европейския континент, е единствената излазна точка, която може да даде на австро-унгарската монархия непосредствен достъп до Сръбиземното-море. И, най-послѣ, за да не ви оттегчавамъ, ще прочета само единъ кратъкъ пасажъ, отъ етюда на Heinrich Friedjung, единъ отъ най-извѣстнитѣ австрийски историци, авторитетътъ на който всички въ страство признаватъ, който въ своя етюдъ върху „сжщността на тройния съюзъ“, въ списанието Der Greif, прѣди пѣколко мѣсеца, заявява слѣдното: (Чете) „Съгласно договора между Австро-Унгария и Италия, ако Австрия вземе Санджака или тури рѣка на Македония, тя трѣбва да даде компенсация на Италия. Тази компенсация се състои въ Албания, а особено пристанището Валона“.

Въ тайния договоръ между Австрия и Италия, съгласно това разкритие, влиза раздѣлението на западни Балкани, при което Македония се прѣдоставя на Австрия, а Албания на Италия.

Ето, г. г. народни прѣдставители, несъмнителни факти, които показватъ, че българскиятъ народъ, толкова малко може да получи своето национално единство съ подкрѣпата на Русия, колкото и съ подкрѣпата на Австрия.

Но Австрия доказа тази своя роля и прѣзъ врѣме на войната. Тукъ азъ ще бѣда по-кратъкъ и нѣма да ви цитирамъ всичкитѣ онѣзи телеграми, които ще станатъ извѣстни въ българския печатъ отъ червената книга. Но не мога да не ви спомена за ралорта — това е отъ зелената книга — на Майореску до кралъ Карола отъ 20 септемврий 1912 г. — значи, единъ ралортъ, който е подаденъ прѣди обявяването на войната. Въ него се казва, че Калинковъ се явилъ при Майореску да го сондира, да го помоли, щото Ромжия да държи неутралитетъ въ случай че на Балканитѣ избухне война. Тогава Майореску отговаря: (Чете) „Ромжия ще пазитъ строгъ неутралитетъ, докогато не ще стане дума за териториални измѣнения.“

Г. Кирковъ: За плячка.

Х. Набакчиевъ: Слѣдователно, вие, г-да отъ бившето правителство, когато сключихте договора за териториални измѣнения, когато потеглихте на война за териториални измѣнения, и когато знаехте, че Ромжия ви прѣдупрѣждава, че ако станатъ териториални измѣнения, тя ще иска своя пай, вие сте знаели, че българска Добруджа ще бѣде жертва още въ самото начало, защото всѣко териториално измѣнение даваше право, по силата на тая декларация на Ромжия, за компенсация. И това е въ реда на нѣщата. Немъ Ромжия можеше да остави другитѣ балкански държави да се увеличатъ неимоверно много и да взематъ хегемонията на Балканитѣ отъ нейнитѣ рѣцѣ въ своитѣ?

Слѣдъ това вече, въ червената книга ние имаме редъ телеграми, отъ които се вижда какъ Австрия систематически насърчава претенциитѣ на Ромжия. Такава е телеграмата на Фюрстенберга до Берхтолда отъ 1 октомврий 1912 г.; такава е телеграмата на Берхтолда до австрийския пълномощенъ министъръ въ Берлинъ отъ 12 октомврий. Но най-интересенъ е другъ единъ документъ отъ червената книга, въ който Австро-Унгария рисува, слѣдъ първитѣ побѣди на балканския съюзъ, своитѣ бѣдѣщи намѣрения и бѣдѣщата си политика. Въ една телеграма на Берхтолда до австрийския пълномощенъ министъръ въ Берлинъ отъ 17 октомврий 1912 г. се казва, че Австро-Унгария, при раздѣлянето на балканската територия между държавицитѣ, ще се води отъ слѣднитѣ принципи: първо, свободно развитие

на Албания, т. е. албанска автономия и независимост; второ, стремението на Сърбия да се простре териториално до Адриатическо-море, трѣбва да бѣде рѣшително отхвърленъ — и това се обѣжда; трето, задоволяване претенциитѣ на Ромжия, и, четвърто, осигуряване важнитѣ икономически интереси на Австро-Унгария на Балканитѣ, особено досежно желѣзнопътното сношение съ Егейско-море. Нито дума за България! Тази линия на поведение показва, че грижитѣ на Австро-Унгария прѣзъ врѣме на войната бѣха насочени къмъ това: да насърчи и подкрѣпи ромжискитѣ интереси, като оставяше България — може-би безъ да желае нейното поражение — безъ никаква подкрѣпка, досежно нейнитѣ териториални претенции. И че това е така, се вижда отъ една друга телеграма, или по-скоро отъ редъ други телеграми отъ червената книга. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че е излишно да ви посочвамъ на всички тѣзи телеграми по отдѣлно. Въ една телеграма Австро-Унгария заявява на българското правителство въ врѣме на сключването на букурешкия договоръ, слѣдното. Българското правителство се обръща къмъ Австро-Унгария и я пита: ще подкрѣпи ли тя българскитѣ претенции не досежно пѣла Македония, а само досежно Шипъ и Кочани. Графъ Берхтолдъ отговаря: „Ние, които формално се застъпваме за една ревизия за букурешкия договоръ, прѣдъ васъ не можемъ да вземемъ гаранция да поддържаме тѣзи ви претенции, защото ставаме гарантѣ и за ревизията на букурешкия договоръ, а такава задължение ние не искаме да поемемъ“.

Най-послѣ, изнесоха се отъ тая трибуна една телеграма отъ г. Малинова, снощи други телеграми отъ г. Петъръ Даскаловъ отъ 3, 5, 8 и 15 юний 1913 г., размѣнени между българското и австрийското правителства, въ които телеграми се говори вече за наближаващата война между България и нейнитѣ съюзници. Българското правителство се допитва, ако удовлетвори ромжискитѣ претенции, ще има ли свободна рѣката си, по отношение на бившитѣ си съюзници? Отъ Виена му отговарятъ уклончиво, но го насърчаватъ, тласкатъ го къмъ разрива на балканския съюзъ. И нѣма съмнѣние, че разривътъ на балканския съюзъ е дѣло не само на главоломната политика на българската буржоазия и българския монархизмъ, но сжщо тѣй е дѣло на австрийскитѣ интриги, на австрийскитѣ интереси на Балканитѣ. Напр. вие знаете, какво пише „Райхпостъ“, органа на австрийския империализмъ и на австрийския прѣстолонаслѣдникъ Фердинандъ, слѣдъ завършването на букурешкия договоръ: „Ние отъ този договоръ нищо не губимъ. Когато полумѣсецътъ заседна и звѣздитѣ на панславизма изгаснаха на Балканитѣ изгрѣ слѣнцето на ромжнитѣ и гърцитѣ“.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ трѣбва да ви кажа, че когато посочваме на австрийската и руската политики, ние не се абстрахираме отъ отговорнитѣ правителства и отговорнитѣ държавни дѣйци, защото тази политика не се е проявявала въ празното пространство, въ въздуха, а въ врѣмето и мѣстото, проявявала се е отъ български правителства и български държавни мѣже. И тукъ трѣбва да ви кажа, че австрийската политика не е била винаги монополъ на тѣй нареченитѣ австрофилски партии въ България.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Никога не е била.

Х. Набакчиевъ: Често пжти и русофилски правителства сж водили австрофилска политика. Азъ държа тукъ, г. г. народни прѣдставители, оцѣнката, която дава г. Милоковъ на провъзгласяването на независимостта. Той изтъква, че независимостта, съ която се гордѣ демократическата партия, е дѣло

на австрийския империализъм, че още на 5 юний 1908 г. Ерентаг, австрийският министър на външните работи, и Изволски, руският министър на външните работи, сж уговорили помежду си присъединението на Босна и Херцеговина, сръбцу което Русия е искала свободен проход на своите параходи през Дарданелите. Забелядат се преговори. Австрия отговаря: „Този въпрос засяга всички велики сили — ние самички не можем да го решим; идете преговаряйте съ европейските сили“. Забелядат се преговори, Изволски пътува из европейските столици, подготвя конференция да реши този въпрос, австрийските интереси се заплашват, защото анексията може да не се реализира. Тогава Австрия потърсва един помощник, който да ѝ създаде прецедент да си реализира анексията на Босна и Херцеговина, преди руските планове да сж узрели, защото тѣ засягат един голѣм въпрос, сж голѣми противници. И провъзгласяването на анексията, което трѣбваше да стане през м. октомври 1908 г., става няколко дена порано, като цял мѣсец преди това царь Фердинанд отива въ Виена, стои там цял седмица, г. Малинов отива въ Виена, стои цял седмица и, най-послѣ, провъзгласяването на независимостта се извършва един ден порано от анексията на Босна и Херцеговина.

Д-ръ И. Фаденхехт: Съвсѣм случайно.

Х. Кабакчиевъ: Вие можете да мислите, че това е станало случайно, защото не познавате историческия събития. А г. Милоковъ ви пише, че историческата и причинната връзка между тези двѣ събития е установено, г. Фаденхехт. Вие се смѣтате, но това не е достойно за един човек, който борава съ науката. Азъ се базирамъ на Ваши авторитети, отъ които Вие черпите наука, за да я предавате на насъ, студентитѣ въ Университета, а когато тия авторитети говорятъ противъ вашитѣ разбирания, Вие ги тъпчете и се надмивате надъ тѣхъ.

Д-ръ И. Фаденхехт: Отваряте отворена врата.

Х. Кабакчиевъ: Не е отворена врата. — Независимостта, безъ съмнѣние, е едно дѣло, противъ което ние не се обявихме.

С. Паприковъ: Едно дѣло, което Вие не разбирате.

Х. Кабакчиевъ: За независимостта на България Милоковъ казва слѣдното: (Чете) „Националната политика на България е политика на пълно обединение, политика за присъединение на Македония и за възвръщане България въ този съставъ, въ който е била начертана въ санстефанския договоръ — възстановяване на „цѣлокупна България“. Това бѣше политика на нацията и, прѣследвайки тая политика, България постоянно отклоняваше отъ себе си прѣждевременно провъзгласяване на независимостта, заради това, защото, именно, оставяйки васална — номинално само — „на Турция, тя стоеше много по-близо до Македония и нейнитѣ надежди за съединението ѝ съ Македония бѣха много по-осъществими“.

Д-ръ И. Фаденхехт: Азъ поддържахъ същото, г. Кабакчиевъ. Защо убѣждавате мене?

Х. Кабакчиевъ: Азъ не убѣждавамъ нито Васъ, нито никого. Азъ развивамъ възгледа на нашата партия и разкривамъ историческата истина преди българския народъ.

А. Христовъ: Милоковъ я разкрива, а не Вие.

Х. Кабакчиевъ: Да, върно. Азъ нѣмамъ претенцията самичкѣ да създавамъ история; естествено, азъ я черпя отъ автентични източници, отъ които и вие, когато имате интересъ, се ползвате. — И, казва се по-нататѣкъ (Чете) „Но това, къмъ което националната политика не се рѣшаваше“ — т. е., по инспирация на австрийския империализъмъ, да провъзгласи независимостта — „къмъ това отдавна се стремѣше династическата политика, съ цѣль да укрѣпи династията и да приравни нейното положение съ другитѣ царски династии въ Европа“. Това, което вие извършихте съ независимостта, това бѣше династическа политика, не национална политика. И въ този въпросъ, по-късно го засягамъ, има не само връзка между замислитѣ на австрийския империализъмъ, тѣхъ подчертани, и вашето „велико патриотическо дѣло“, но има и нѣщо друго. Въ чуждата преса васъ ви питаха тогава, г. г. демократи, и вие не отговорихте: „Защо вие окупирахте желѣзницитѣ преди да се провъзгласи независимостта?“ Вие ще кажете, че сте го направили, за да бждете готови сръбцу Турция. Безопасността на Турция бѣше гарантирана заради туй, защото независимостта бѣше уговорена между Русия и Австрия. Не отъ Турция се боехте вие. Питаха ви въ странство, вие се смѣлчяхте. Вие окупирахте желѣзницата преди България да бжде независима, за да има компанията по-голѣми претенции върху земята, върху която сж построени, за да се плати на компанията два пѣти повече, отколкото би се платило по-късно, когато независимостта правѣше България свободна земя.

А. Ляпчевъ: Сега го намѣрихте!

Х. Кабакчиевъ: Г. Салабашевъ оцѣняваше линията на 22 милиона лева, а вие платихте 44 или 48 милиона лева. И пѣлото дѣло на независимостта го свършихте съ какво? Свършихте го съ двѣ славни дѣла: поставихте царската корона на династията и...

С. Паприковъ: И се гордѣемъ съ това.

Х. Кабакчиевъ: ...склучихте единъ договоръ съ Русия, такъвъ, какъто Персия склучва съ Русия, и Мароко — съ Франция. Вие се поставихте въ финансова, въ васална зависимостъ, вземайки пари отъ една държава; никоя самостоятелна държава не прави такъвъ заемъ, освѣнъ Персия и Мароко.

Д. Кьорчевъ: И „Новое-Время“ писа тогава, че Русия е дала тия пари за Турция, а не за България.

Х. Кабакчиевъ: Отъ друга страна, азъ казахъ, г. г. народни прѣдставители, че русофилството не е монополъ на русофилски партии, защото азъ намирамъ, че и водителитѣ на българския национализъмъ, неговитѣ теоретици сж го проявявали. Именно г. Симеонъ Радевъ въ м. септември 1912 г. пише въ в. „Воля“ за руската политика слѣдното — слѣдъ като изтъква каква е била досегашната политика на България спрямо Русия, той казва: (Чете) „Но стана слѣдъ туй нѣщо твърдѣ радостно за насъ: Русия се откажа отъ съглашението си съ Австрия и на 1908 г. Николай II се споразумѣ съ английския кралъ върху въвеждането на автономия въ Македония. — Слѣдъ като самата руска дипломация се откажа отъ единъ съюзъ, опасенъ за нашето национално бждѣще, и възприе становището на автономията, тоято е именно формулата на националистическата политика, можехме ли да бждемъ още русофоби само затуй, че такава била традицията ни? Очевидно, теоретикътъ на българския национализъмъ и на либералната концентрация намираше още преди войната, че автономията на Македония можеше да се извоюва съ под-

крѣпата на Русия. Фактитѣ доказаха, че съгласиенето, което г. Симеонъ Радевъ мислѣше, че е скъсано, фактически се възстанови въ събитията на войната, защото Австрия и Русия дойдоха фактически да се съгласятъ по най-важнитѣ събития: съгласиха се да отнематъ Албания отъ Сърбия и да я образуватъ въ автономна държава, съгласиха се съ букурешкия миръ, най-послѣ се съгласиха и съ цариградския миръ, и се съгласиха така, че България не отиде по-далечъ отъ Струма и Родопитѣ, по дори остана по-наизтокъ.

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: Има и едно особено мнѣние.

Х. Кабакчиевъ: Особеното мнѣние, г. Радославовъ, изглежда, че ще си остане само особено мнѣние.

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: То е за българския народъ да го знае.

Х. Кабакчиевъ: Но, отъ друга страна, г. г. народни прѣдставители, ние виждаме русофилството, пропагандирано и отъ най-лѣвитѣ буржоазни партии, каквато е широко-социалистическата. (Общъ смѣхъ) И азъ моля господата отъ тая партия да иматъ добрипата да изслушатъ, какво е казалъ г. Янко Сакжзовъ прѣдъ кореспондента на руския офицеръ „Россиа“ и какъ послѣ той е обяснилъ въ в. „Народъ“ своя рапортажъ, своето интервю. Прѣдъ кореспондента на „Россиа“ той е заявилъ: (Чете) „Азъ твърдо вѣрвамъ, че рано или късно България ще трѣгне съ Русия. Нашиятъ народъ не може да скъса кръвнитѣ връзки, които го свързватъ съ неговата освободителка, къмъ която го привличатъ всичкитѣ неговни симпатии и интереси... Ние трѣбва да съобразяваме своитѣ интереси съ рускитѣ... Нашиятъ народъ е прѣданъ на Русия отъ дълбочината на своето сърце и клопи къмъ нея“. Въ в. „Народъ“ брой 250 отъ 1913 г., Сакжзовъ, понеже го изобличихме, дава слѣдното обяснение на своето интервю: (Чете) „Русия, която въ много такива случаи се е явявала поддръжница на освободителното и самоопредѣлителното движение на балканскитѣ народи, си е спечелила трайни симпатии въ маситѣ, които симпатии, даже и тогава, когато се показватъ съ завоевателни и египетични намѣрения, лесно не се разколѣбаватъ. Но това не означава, че съ доверието и на най-прѣданнытѣ хора и народи може да се злоупотребява. Ето защо, рано или късно, официална България трѣбва да съобрази своята политика съ тая на българския народъ“, съ неговитѣ русофилски вѣрвания и суетѣния.

Г. г. народни прѣдставители! Това показва, че политическата отговорност, която, може-би, не ще се побере въ параграфитѣ на конституцията и на наказателния законъ, за да бждатъ привлѣчени и сждени партии и лица, тая политическа отговорност за руската прѣдателска политика въ България се разпрѣдѣля между всички буржоазни партии отъ крайнитѣ дѣсни до крайнитѣ лѣви.

А. Ляпчевъ: Включително и широкитѣ.

Х. Кабакчиевъ: Именно, и общодѣлцитѣ искаме да кажа.

И. Ангеловъ: Съ изключение на тѣснитѣ.

Х. Кабакчиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Когато ние посочваме на тѣзи факти, ние същевременно казваме, че отъ анкетната комисиия трѣбва да бждатъ привлѣчени да отговарятъ — ако не може това да стане съ политическитѣ влияния, както каза г. Сакжзовъ — известни политически дѣйци, които съ прокарвали известни влияния и се явяватъ съ-

участници, насърчители на извършеното прѣдателство на извършенитѣ прѣстѣпления съ българския народъ.

Г. Сакжзовъ заяви, че ние не можете да теглите подъ сждѣ политическитѣ влияния. Съвършено вѣрно. Но, г. г. народни прѣдставители, азъ имамъ при себе си дневницитѣ отъ миналото XVI-то Народно събрание и въ тѣзи дневници азъ намирамъ на стр. 68 слѣдното заявление на г. Малинова: (Чете) „Г-да! Това сж дребни закачки. — Повтарямъ, което е важното, че въ съзнанието, че единъ широко-коалиционенъ кабинетъ е пуженъ, той бѣ формиранъ отъ менъ“, и по-надолу посочва кои сж влизали въ тоя кабинетъ: Влайковъ, Янко Сакжзовъ и т. н. „Повече: — продължава — той пристѣпи къмъ работа — кабинетътъ — пригответи първата, повтарямъ, телеграма, адресирана“ отъ името на държавния глава и неговото правителство до ромжкия държавенъ глава съ приблизително слѣдното съдържание: България жалае да възстанови старитѣ традиционни приятелски сношения съ държавата на Ваше Величество; прѣдложете си условията, за да туримъ край на онова, на което бѣхме всички свидетели: ромжнитѣ вѣрвѣха къмъ София“ и т. н.

Х. Бояджиевъ: Значи и този кабинетъ трѣбва да се обвинява.

Х. Кабакчиевъ: Този кабинетъ, г. г. народни прѣдставители, съ участието на лѣвитѣ партии отстъпва българска територия на Ромжия. И ако ние, г-да, отъ буржоазнитѣ партии, можете да дадете известни обяснения на тѣзи събития, които ние ще разберемъ безъ да оправдаемъ, то единъ социал-демократъ не — какво казвамъ? — единъ демократъ въ този моментъ да се яви въ короннитѣ събѣти и да завърши своето стучастие съ това, че се спасява династията на Фердинанда — не се позволи на ромжнитѣ да влѣзатъ въ София, да плѣнатъ династията му — по България се разгѣпва, отстъпватъ се 300 хиляди българина на Ромжия, това да го извърши единъ демократъ, азъ мисля, г-да, че такъвъ единъ демократъ — не социал-демократъ — би трѣбвало да бжде уловенъ за ухото и изправенъ прѣдъ сжда не прѣдъ държавния сждъ, а прѣдъ народния сждъ, прѣдъ сжда на работническата класа, за да отговаря, заедно съ другитѣ, за своитѣ дѣла, за извършено прѣдателство спрямо българския народъ.

Най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, азъ трѣбва да се спра на едно прѣстѣпление, извършено отъ бившето правителство съ въвеждането на цензурата. Чл. 79 отъ конституцията гласи: (Чете) „Печатътъ е свободенъ. Никаква цензура не се допуща, сжщо и никакъвъ залогъ не се иска отъ писателитѣ, издателитѣ и печатаритѣ“. Съгласно пъкъ нашия законъ за сжденето на министритѣ, когато едно правителство наруши конституцията, то е отговорно прѣдъ държавния сждъ. Бившето правителство създаде тая цензура безъ специаленъ законъ въ Народното събрание. То потѣпка конституцията и съ това извърши едно държавно прѣстѣпление. Истина е, че г. Теодоровъ прѣвъ врѣме на войната, запитванъ тукъ многократно, защо се търпи цензурата, заявява, че въ България нѣма политическа цензура, а има военна цензура. Каква е тази военна цензура, аие ще видите отъ слѣднитѣ наставления, дадени отъ цензурното бюро до всичкитѣ редакции, включително, разбира се, редакцията на „Работнически вѣстникъ“. Въ пунктъ 8 отъ това постановление, което ние можете да прочетете, азъ го държа на разположението ви, се казва: (Чете) „Не се позволяватъ статии или брошури, които искатъ спираше на войната или правятъ коментарии върху ползата и врѣдата отъ нея“. По-нататкъ, въ п. 14: (Чете) „Не се позволява печатане на въззвания, позиви за събра-

ния, които сж неприязнени къмъ властѣта или армията, или за спирането на войната". „15. Но се позволява вънасяне на вѣстници, картини и други печатни произведения, които иматъ за цѣль да подбѣстуватъ отрицателно върху духа на армията и народа". Азъ ви питамъ, г. г. народни прѣдставители, тѣзи постановления не засѣгатъ ли политическия печатъ; можете ли вие да прокарате една свободна мисль при тѣзи постановления на цензурата? Очевидно не можете. И едно доказателство, което ние ще прѣдставимъ въ анкетната комисиѣ, то сж 50—60 броя отъ „Работнически вѣстникъ", въ които сж унищожени чисто политически статии. И азъ ще ви спомена, г. г. народни прѣдставители, една отъ тѣзи статии, за да се характеризира всичкото, ще кажа азъ — безсилентъ съмъ да употребя по-силна дума — безумие на това, което вършеха българскитѣ управници въ онзи моментъ. Въ първитѣ дни на мѣсецъ май ние пишемъ една статия въ вѣстника съвършено обективна, въ която казваме на буржоазията и на монархизма, че примѣрътъ на Пруссия не е сжщиятъ на България. Помнете, че когато Пруссия извърши обединението на германскитѣ държавници, тя броеше 25 милиона население, а останалитѣ държавници броеха само 16 милиона население. Помнете, че Пруссия бѣше една държава индустриално много по-развита отъ другитѣ държави и чѣто такава, чрѣзъ своето надмощие, тя сполучи да извърши обединението. Но помнете, казахме ние по-нататъкъ, че споредъ даннитѣ, които въ сжщото врѣме г. Кирилъ Поповъ, директорътъ на статистиката, печаташе въ в. „Echo de Bulgarie", българскиятъ народъ на Балканитѣ брой всичко 5 милиона население, а както знаете, България прѣди войната имаше 4.300.000. Помнете, че вие имате около васъ сж 23 милиона души население на Балканския-полуостровъ. Мислите ли вие, че България, тая мѣничка България, която съставлява $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ отъ силата на Балканския-полуостровъ, е въ състояние да извоюва своята хегемония на Балканитѣ и да я наложи на всички свои съседѣ. Ние питахме въ тая статия: „Вие, г-да, патриоти, не тласкате ли бившитѣ съюзници на България да се сплотятъ въ една коалиция срѣщу българската буржоазия и българския монархизъмъ, които бѣха зинали да нападнатъ половината отъ Балканския-полуостровъ?" Историческитѣ събития се опрѣдѣлятъ отъ съотношението на силитѣ. Ние казахме, че историческата сила на България и на българския народъ не сж достатѣчни да завладѣе и задържи хегемонията на Балканитѣ. И тая невинна статия сж научни данни, и тя бѣше стѣпкана подъ тежкия ботушъ на джандарската цензура. И слѣдъ това г. Малиновъ казва: че общественото мнѣние това, че общественото мнѣние онова. Да, общественото мнѣние на буржоазията се ширѣше по булеварднитѣ вѣстници и по вѣщата партийна преса, но мнѣнието на работническата класа вие го потѣпкахте, вие го задушихте, за да дойде днесъ историята да даде право на насъ и да хвърли едно позорно петно върху васъ, които създадохте цензурата и я поддържахте. Въ Сърбия и Гърция нѣмаше цензура и тѣ спечелиха. Вие останахте излѣгани, въпрѣки вѣщата насилническа политика надъ българския народъ. Какво щѣше да ви поврѣди да оставите да се изкаже тази истина? Щѣше ли ти да спре вѣщата политика? Не, но тукъ се вижда прѣстѣжността на българскитѣ властници. И ние ще докажемъ прѣдъ анкетата сж свидетѣли отъ телеграфопоощенското вѣдомство, какъ г. Гешовъ е билъ въ телеграфни съобщения съ Савова за дазленията върху „Работнически вѣстникъ" и какъ по искането на г. Савова, той спрѣ вънасянето на нашия вѣстникъ въ новитѣ земи. Впрочемъ, тукъ се занесе, разкри единъ фактъ, че, по искането на Гешова, главната квартира въ единъ моментъ запо-

вѣдваше да се държи пресата войнствено и въ другъ моментъ да се държи невойнствено. Значи, нѣмаше обществено мнѣние, имаше юмрукъ, нѣмаше разумъ, а имаше робско мълчание, имаше безумието на жълтата булевардна преса, инспирирана отъ софийското комендантство, по заповѣдъ на генералъ Савова. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица) Всѣки день звѣнецътъ въ редакцията дрънкаше и викаше редактора прѣдъ нѣкакъвъ си плацъ-адютантъ, който сж камшикъ въ ржка казваше, какво ще пишете и какво не можете да пишете. Ето ви обществено мнѣние!

Г. Кирковъ: Той управляваше общественото мнѣние въ България.

Д. Благоевъ: Нищо не трѣбваше да пишатъ за Гешовъ.

Х. Кабакчиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Понее менъ ми остава малко врѣме и азъ нѣмамъ на мѣрение да прѣскачамъ — може-би, само съ нѣколко минути да прѣскоча опрѣдѣленото врѣме — най-послѣ, като завършвамъ, безъ да претендирамъ, че съмъ изчерпалъ даннитѣ, които сж вече едни улики за прѣстѣжленията на извѣстни правителства и политически дѣйци, безъ да считамъ, че съмъ изчерпалъ тѣзи данни, като ги изтъквамъ, за да служатъ като насока, въ която ще се движи алкетата, безъ по-нататъкъ да считамъ, че съмъ изчерпилъ голѣмитѣ политически въпроси за причинитѣ на войната, и политиката, въ която България днесъ трѣбва да се движи, защото всичко това ще бѣде прѣдметъ на други разисквания, кждѣто, може-би, и на менъ, и въ всѣки случай на нашата група, ще се отгаде случай да се изкажемъ, азъ ще прѣмина, за да завърша моитѣ бѣлѣжки тукъ — и това ще бѣде полимическата частъ отъ моитѣ бѣлѣжки — като разкрия това, което радикалъ-демократитѣ и общодѣлцитѣ вършиха прѣди първата и прѣди втората войни. И азъ ги моля отъ елементарна коректност, която трѣбва да пазимъ тукъ, да бждатъ спокойни. Азъ нося собственитѣ тѣхни органи и ще ги дамъ на разположението имъ да ги четатъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ И азъ имамъ една молба къмъ Васъ, г. Кабакчиевъ: оставатъ Ви само 15 минути да говорите, та гледайте да завършите Вашата рѣчь.

Х. Кабакчиевъ: Азъ имамъ часовникъ и нѣма да злоупотребя, г. прѣдседателю.

И. Ангеловъ: Г. Сакъзовъ говори четири часа; нека г. Кабакчиевъ да говори поне $2\frac{1}{2}$ часа. Трѣбва да бждете справедливи.

Х. Кабакчиевъ: Г. г. радикалитѣ казаха тукъ, че прѣди войната съ Турция тѣ сж били противъ войната. Истина е, че у тѣхъ има резолюция на конгресъ и програма, кждѣто се казва, че сж за мирното разрѣшение на македонския въпросъ. Има и митинги по туй врѣме нѣидѣ, кждѣто пакъ сж вземали такива резолюции. Обаче, отъ какъвъ характеръ е това тѣхно държане, се вижда отъ слѣдния фактъ. На 28 юний 1912 г. „Радикалъ" като коментира една статия на в. „Миръ", кждѣто се казва: „Врѣме е вече сама Европа да се погрижи за реда и тишината въ Турската империя и че, ако и тоя пѣтъ българитѣ не бждатъ чутѣ, тѣ сами, съ сила, ще осмществятъ своитѣ мечти", „Радикалъ" прибавя: (Чете) „По-интересно е да се знае, да-ли думитѣ ще бждатъ послѣдвани отъ дѣла. Ние сме научени на войнствени декларации, които поради намѣсата на държавния глава, бидоха съпроводени отъ дѣла,

които се намираха въ пълно противорѣчие съ тия декларации. „Радикалъ“ е недоволенъ отъ декларациитѣ на в. „Миръ“ и казва: „Вие се заканвате на Турция, но вие трѣбва да отидете по-нататъкъ и да изпълните вашитѣ закани. Още по-близо до войната, на 4 августъ в. „Радикалъ“ пише една статия, въ която се казва: (Чете) „Клането въ Кочани, освѣтъ това, накара свободния български народъ да почувствува дълбоко, че той дълго и прѣдълго време се е бавилъ да изпълни своя човѣшки и братски дългъ спрямо своитѣ сънародници въ Македония и Одринско. Въ тоя моментъ свободниятъ български народъ почувствува, че свещенъ дългъ го зове да употреби своя сила, за да се създадатъ за неговитѣ сънародници въ Турция условия за правотъ редъ“. Да употреби сила — между държавитѣ силата се употребява чрезъ война. Най-послѣ на 18 августъ 1912 г. сѣщиятъ в. „Радикалъ“ пише: (Чете) „Общественото мнѣние на западъ е въ полза на македонската кауза. Сѣщо и въ Русия. Турция е въ апархия. Всичко, въобще, благоприятствува, за да заяви българското правителство, че то държи за часъ по-скорошното прилагане постановлението на берлинския договоръ, защото иначе“ — тукъ е куренъ на вѣстника — „то не ще бѣде въ положение да спре народното негодование, което взема опасни размѣри и застрашава страната“. Ако това не е настрѣчаване на войната, г. г. народни прѣдставители, азъ не зная кое е настрѣчаване.

Д. Ньорчевъ: Вѣроятно отъ Георговъ и Милитичъ е писано, които, като македонци, сж работили.

Х. Кабакчиевъ: По-нататъкъ, слѣдъ обявяването на войната, в. „Народна воля“ отъ 29 май 1913 г. пише: — това е прѣди междусъюзническата война — (Чете) „Опитността ни показва, че най-ефикасниятъ аргументъ за това“ — за уреждане отношенията между съюзниците — „остава все пакъ българската армия. Съ двѣ думи: енергично и немедленно дѣйствуване“. На 3 юний с. г. тонътъ се повишава и в. „Народна воля“ пише: (Чете) „Никой нѣма основание да се съмнѣва въ това, че ако стане необходимо, той съ пълна готовностъ ще продължи освободителната война, за да изтръгне отъ новото тежко иго нашитѣ братя въ Македония“. Ще продължаватъ освободителна война, т. е. ще воюватъ съ сърбитѣ и гърцитѣ. На 5 юний сѣщиятъ органъ пише: (Чете) „Всѣко допушане на протакания и на дипломатически сплетни, на прѣдложения и контра-прѣдложения, на разни подигравателни ноти за демобилизация и др. т., е прѣстѣжъ. Не по-късно отъ края на тая седмица трѣбва нашето правителство да получи гаранции за мирно разрѣшение на споровѣтъ, или пъкъ да объяви войната“. Радикалъ-демократитѣ не дадоха срокъ до 16 юний, тѣ дадоха до 11 юний!

К. Сидеровъ: Четете цѣлата статия.

Х. Кабакчиевъ: Цѣлата статия не мога да чета въ парламента; това е сжщността. И понеже, г. г. народни прѣдставители, централниятъ комитетъ на радикалъ-демократическата партия искаше да отхвърли отговорностъ за тия статии, излизе и членътъ отъ този комитетъ г. Мавродиевъ и заяви, че тѣзи статии сж писани отъ главнитѣ дѣйци на радикалъ-демократическата партия и одобрени дори отъ бойното поле съ писма отъ г. Фаденхехтъ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Това не е вѣрно.

Х. Кабакчиевъ: Той ви цитира писмата. Слѣдователно, и радикалъ-демократическата партия носи тежката отговорностъ за първата и втората война. Имайте, прочее, доблестта да се наредите наедно

съ другитѣ партии и да посмете отговорностъ за послѣдницитѣ отъ войната.

Н. Цановъ: По тази логика знаете ли кой ще остане неотговоренъ? Само дѣдо Благоевъ и царъ Фердинандъ, съ когото ще объяви федеративната балканска република. (Смѣхъ въ лѣвицата и лѣвия центръ)

Х. Кабакчиевъ: Отъ тази трибуна, г. г. народни прѣдставители, г. Сакжзовъ ви посочи нѣколко статии, въ които се пише противъ войната. Истина е, че въ в. „Народъ“ има статии, въ които се пише противъ войната, но истина е, сжщо така, че въ в. „Народъ“ има статии, въ които се пише за войната. И ако ние изобличаваме общодѣлската партия, изобличаваме я заради туй, защото е лицемерна; прѣдъ работническата класа см туря социалистическа маска, а прѣдъ буржоазията се явява съ патриотически тежнениа, за да може да получи властта отъ нея и да сподѣли облагитѣ отъ днешното общество заедно съ нея.

Я. Сакжзовъ: Вие вашиятъ клубъ ще прѣмѣстите въ Народното събрание.

Х. Кабакчиевъ: Вие днесъ, г. Сакжзовъ, приказвате за балканска федерация, обаче Вие въ 1910 г. въ нѣмското списание „Der Kampf“ писахте една статия, точниятъ прѣводъ на която азъ имамъ тукъ наръжъ, и въ която статия вие наричате балканската федерация една изкуствена и утопична идея.

Г. Василевъ: Каквато си е.

Й. Йоновъ: Нека каже това г. Сакжзовъ. Ти си вече демократъ.

Х. Кабакчиевъ: Сега Вие сте въ правото си, г. Григоръ Василевъ. — Но не е само въ нѣмското списание това. На 1 септемврий 1912 г. въ уводната статия на в. „Народъ“, който азъ държа тукъ, се пише слѣдното:

Я. Сакжзовъ: На която мисль се съгласява и д-ръ Ото Бауеръ. Имамъ писмо.

Г. Кирковъ: Не ти вѣрваме, нѣмаме неговото лично свидѣтелство.

Х. Кабакчиевъ: (Чете) „Защото да прѣдлагаш“ — казва в. „Народъ“ — „социалистически федерации и републики въ настоящия моментъ за Балканитѣ, да смѣташ, че съ пратената връзка отъ „единственитѣ“ „Работнически вѣстникъ“ въ Кочани, ще се отпочне жестоката класова, освободителна борба, която ще подари свободата на народитѣ въ Турция — това е равно съ едно черковно сѣдство, което учи: „търпи и ще си спасишъ душата!“ Подиграва се общодѣлската партия съ балканската федерация.

Я. Сакжзовъ: Подиграва се съ вашия умъ и съ вашето разбиране. Тукъ има право всѣки да говори своитѣ глупости. Вашъ редъ е сега. (Излиза отъ залата)

Д. Благоевъ: Да се запише въ дневницитѣ, че г. Сакжзовъ заяви, какво глупости е говорилъ тукъ. Той каза, че отъ тази трибуна се говорятъ само глупости.

Г. Кирковъ: Да се констатира, че на г. Сакжзова стана горещо подъ краката и избѣга.

Х. Кабакчиевъ: На 6 септемврий 1912 г. в. „Народъ“ пише: — туй е статия подписана отъ г. Сакжзова —

(Чете) „Днес, благодарение на измѣнитѣ се обстоятелства, четиритѣ тия държавици — България, Сърбия, Черна-Гора и Гърция, сж въ състояние да схванатъ ползитѣ въ едно съглашение и да дѣйствуватъ съобразно съ интереситѣ си. Създаденото отъ Турция невъзможно положение на Балканитѣ и рѣшителността на българскитѣ обществени прѣдставители и на официална България да се застъпятъ смѣло за интереситѣ на страдащитѣ населенія, дава и задачата на това балканско съглашение.“

„Да-ли сега не е моментътъ, щото тѣзи дѣйствителни прѣдставители на балканскитѣ населенія да поискатъ отъ своя неблагоприятенъ съездъ, който нито самъ може да тури редъ въ държавата си, нито пъкъ оставя живущитѣ у него чужди националности да се самоуреждатъ, да направятъ насила това, което всички околни държави сж направили, да създаде условия за единъ модеренъ граждански животъ?“ Това е насърчение на войната на балканския съюзъ противъ Турция.

Г. Данаиловъ: За съжажение, само съ сила може да се достигне.

Х. Кабакчиевъ: Най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, на 25 януарий въ уводна статия въ в. „Народъ“, подъ заглавие „Кому остава Македония“, г. Сакъзовъ се терзае отъ мисълта не за балканската федерация, а за това, да-ли Македония ще бѣде присъединена къмъ България или къмъ Сърбия, т. е. той се терзае отъ онази мисълъ, която терзае българската буржоазия въ продължение на 35 години.

Н. Мушановъ: Много умно.

И. Ангеловъ: Защото е българинъ, патриотъ човѣкъ.

Х. Кабакчиевъ: Най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, ще завърша съ това, като обясня защо г. Сакъзовъ, защо широко-социалистическата партия не обича да поеме отговорността за своитѣ дѣла и за своята политика, тѣй както трѣбва да я поематъ всички буржоазни партии. Въ по-миналото Народно събрание той е държалъ тукъ една рѣчь, която отпослѣ той прѣведе на нѣмски и напечатана въ бюлетина на международното социалистическо бюро. Той твърди, че тази рѣчь е прѣдадена тамъ въ скратенъ видъ. Въ края на тази рѣчь се казва: „Ние протестираме противъ досегашното управление на България, ние протестираме и ерѣщу неотговорния факторъ у насъ, който ни е довелъ до тази слѣпа улица“. България се намира прѣдъ война, Янко Сакъзовъ протестира противъ неотговорния факторъ и противъ досегашното управление, той не протестира противъ войната, която се е надвесила надъ България. Обаче въ бюлетина на международното социалистическо бюро, Янко Сакъзовъ, който твърди, че съкращава своята рѣчь, е намѣрилъ за нужно да прибави слѣдния текетъ на нѣмски ...

Я. Сакъзовъ: И още противъ едно нѣщо съмъ протестираалъ.

Х. Кабакчиевъ: (Чете) „Wir protestieren hoch gegen den von Ihnen vorbereitenden Krieg, gegen die Menschenschlächtere!“

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Не могатъ да го запипатъ стенографитѣ.

Х. Кабакчиевъ: „Ние протестираме високо противъ подготвената отъ васъ война, ние протестираме противъ приготвената отъ васъ човѣшка касапница“. Вие съкратихте рѣчта си, обаче Вие прибавихте една фалшификация въ нея!

Я. Сакъзовъ: Азъ изказахъ тия думи, но въ гюрултията не сж чути.

Х. Кабакчиевъ: Защо го правихте това? Защото и прѣдъ работническата класа и прѣдъ интернационала имате интересъ да носите социалистическа маска.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ свършихъ. Анкетата, която нашата партия прѣдлага, трѣбва да бѣде една обширна и изчерпателна анкета. Нека анкетборитѣ намѣрятъ отговорнитѣ правителства и отговорнитѣ лица: ние въ това ще ги поддържаме съ всичкитѣ наши сили. Нека онѣзи, които сж нарушавали параграфитѣ на конституцията, онѣзи правителства, онѣзи дѣйци и онѣзи дѣла, които могатъ да се уловятъ въ параграфитѣ на законитѣ, да бѣдатъ осъдени. Но същевременно ние искаме, щото тази анкета да засегне политическата отговорност на партията, защото тази втора цѣль на анкетата е най-важната, тя е, която ще прѣживѣе осъденитѣ личности, която ще остане единъ паметникъ за поучение на българския народъ и на балканскитѣ народи. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

М. Таневъ: Дайте петъ минути отдишъ.

Н. Цановъ: (Къмъ г. Христо Кабакчиевъ) Трѣбваше да направимъ прѣдложение, кой да влѣзѣ въ анкетната комисиия.

Г. Кирковъ: Прѣвъ всичкото врѣме си приготвягаатъ тържеството на Фердинанда, защото си кжсумъ. И г. Каравеловъ ти каза същото, че имашъ нужда отъ умъ, а не само отъ сърце, защото и кокошката има сърце.

Н. Цановъ: Само съ обиди се занимавашъ.

Г. Кирковъ: Вие сте политически негодници.

Н. Цановъ: Вашитѣ оратори само отъ дѣсницата получаватъ ржкоплѣскания.

Д. Кьорчевъ: Тия ржкоплѣскания сж на една политическа мисълъ, на единъ остъръ умъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Г. г. народни прѣдставители! Часътъ е седемъ. На реда си иде да вземе думата г. д-ръ Даневъ, обаче той съобщава на прѣдседателството, че вслѣдствие на непрѣкъснатитѣ засѣдания прѣвъ цѣлата седмица, е уморенъ и моли да му се даде думата въ идущето засѣдание въ понеделникъ. Прѣдседателството уважава тази негова молба. Идущето засѣдание ще бѣде въ понеделникъ въ 2½ ч. Прѣвъ ще говори г. д-ръ Даневъ.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. вечерята)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседателъ: Д-ръ С. Иванчовъ.

Секретаръ: Д-ръ В. Михалчевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гѣлджбовъ.